

گرسنگی دادن به غیرنظامیان به عنوان روش جنگی: تحلیل حقوقی بین‌المللی جنگ غذایی اسرائیل در غزه پس از ۷ اکتبر

۲۰۲۳

سهیل گلچین

دانشجوی دکترای حقوق بین‌الملل عمومی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه تهران، تهران، ایران.

soheilgolchin@dr.com

چکیده

هدف این مقاله بررسی ابعاد حقوقی و انسانی محاصره غذایی نوار غزه و تحلیل مسئولیت رژیم اشغالگر اسرائیل در پرتو حقوق بشردوستانه بین‌المللی و حقوق حاکم بر محاصره نظامی است. پژوهش با تمرکز بر تحولات پس از ۷ اکتبر ۲۰۲۳، به این پرسش می‌پردازد که آیا استفاده از گرسنگی به عنوان ابزار جنگی در چارچوب قواعد بین‌المللی قابل توجیه است یا نه، و تعهدات قدرت اشغالگر در تضمین دسترسی غیرنظامیان به غذا و کمک‌های بشردوستانه چیست.

روش پژوهش کیفی بوده و بر تحلیل اسناد معاهداتی، تفاسیر رسمی کمیته بین‌المللی صلیب سرخ، گزارش‌های سازمان‌های بین‌المللی (از جمله فائو، برنامه جهانی غذا و مقیاس آی‌پی‌سی) استوار است. برای ارتقای اعتبار یافته‌ها از روش ارجاع متقابل میان منابع مستقل استفاده شده است.

یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که محاصره غذایی غزه، به دلیل انسداد عمدانه ورود کمک‌ها و نابودی منابع حیاتی، مصداق آشکار استفاده از گرسنگی به عنوان شیوه جنگی است. این اقدامات نه تنها با اصول بنیادین حقوق بشردوستانه از جمله منع مجازات دسته‌جمعی و حمایت از غیرنظامیان تعارض دارد، بلکه نقض مستقیم تعهدات اسرائیل به عنوان قدرت اشغالگر طبق کنوانسیون چهارم ژنو و پروتکل‌های الحاقی ۱۹۷۷ محسوب می‌شود. در نتیجه، محاصره غذایی غزه، مشروعیت نظام حقوقی بین‌المللی و کارآمدی سازوکارهای نظارتی آن را به چالش کشیده است. مقاله در پایان، ضرورت ایجاد سازوکار نظارت مستقل، تضمین دسترسی آزاد به کمک‌های بشردوستانه و بازسازی نظام غذایی غزه را به عنوان الزامات فوری جامعه بین‌المللی پیشنهاد می‌کند.

کلیدواژه‌ها:

حق غذا؛ محاصره غذایی؛ گرسنگی به عنوان سلاح جنگی؛ قدرت اشغالگر؛ ناامنی غذایی

Starvation of Civilians as a Method of Warfare: An International Legal Analysis of Israel's Food Warfare in Gaza after 7 October 2023

Abstract

This article examines the legal and humanitarian dimensions of the food blockade in the Gaza Strip and analyzes Israel's responsibility as an occupying power under international humanitarian law and the law of the siege. Focusing on developments after October 7, 2023, it seeks to determine whether the deliberate use of starvation as a method of warfare can be justified under international law, and what obligations the occupying power bears in ensuring civilian access to food and humanitarian assistance.

The study employs a qualitative research method based on the analysis of treaty law, official interpretations by the International Committee of the Red Cross (ICRC), reports from international organizations such as FAO, WFP, and IPC. Cross-referencing among multiple independent sources was used to enhance the validity of findings.

The findings reveal that the Gaza blockade, through the deliberate obstruction of aid and the destruction of vital resources, constitutes the unlawful use of starvation as a weapon of war. These acts violate fundamental principles of international humanitarian law—such as the prohibition of collective punishment and the protection of civilians—and represent a direct breach of Israel's obligations as an occupying power under the Fourth Geneva Convention and the 1977 Additional Protocols. Consequently, the Gaza blockade poses a serious challenge to the legitimacy and effectiveness of the international legal order. The paper concludes by emphasizing the urgent need for an independent monitoring mechanism, unimpeded humanitarian access, and the reconstruction of Gaza's food system as essential international responsibilities.

Keywords:

Right to food; Law of the Siege; Starvation as a weapon of war; Occupying power; Food insecurity

نوار غزه با جمعیتی بالغ بر دو میلیون و دویست هزار نفر، یکی از متراکم‌ترین و آسیب‌پذیرترین قلمروهای انسانی بر کره زمین است؛ زیستگاهی که بیش از هشتاد درصد ساکنان آن پناهنده‌ی ثبت‌شده نزد آژانس امداد و کار ملل متحد هستند.^۱ محاصره‌ی طولانی‌مدت زمینی، دریایی و هوایی که طی بیش از یک دهه توسط رژیم اسرائیل به صورت ساختاری اعمال شده، غزه را به یک «زندان روباز» بدل ساخته و آزادی حرکت، دسترسی به آب، انرژی، دارو و غذا را به شدت محدود کرده است.^۲ آغاز موج جدید خشونت‌ها در ۷ اکتبر ۲۰۲۳، این بحران ساختاری را به یک بحران انسانی فوری و همه‌گیر تبدیل نمود؛ وضعیتی که میلیون‌ها غیرنظامی را در معرض ناامنی شدید غذایی و سوبه‌هایی از قحطی قرار داده است.^۳

چشمان گودرفته و پوست کشیده بر استخوان کودکان غزه، روایت ساده‌ای از یک قحطی طبیعی یا کمبود ناخواسته‌ی غذا نیست؛ بلکه تصویری آشکار از به‌کارگیری «گرسنگی به‌مثابه‌ی یک جنگ‌افزار» و نمونه‌ای از یک «قحطی انسان‌ساخته» است. تاریخ، نمونه‌های تلخ بسیاری از به‌کارگیری این ابزار جنگی را به یاد دارد؛ از قحطی بزرگ اوکراین در دوران استالین تا قحطی بیافرا.^۴ با این حال، آنچه امروز در غزه رخ می‌دهد در روش، در مقیاس و در هدف‌گیری آگاهانه و سازمان‌یافته یک جمعیت غیرنظامی، مشخصاً یک پیشینه‌ی آشنای تاریخی را تداعی می‌کند؛ و آن «طرح گرسنگی نازی‌ها»^۵ است. بنابراین، غزه امروز نمادی عینی است که چگونه می‌توان با مهندسی غذایی و محاصره، نه تنها یکی از بنیادی‌ترین حقوق انسانی یعنی حق دسترسی به غذای کافی را سلب کرد، بلکه جمعیت غیرنظامی و بی‌گناهی را با گرسنگی داندن عمده‌ی به صورت دسته‌جمعی مجاز نمود.

غزه‌ی امروز نمونه‌ای بارز از مجازات دسته‌جمعی و محروم‌سازی عامدانه غیرنظامیان از منابع حیاتی است؛ سرزمینی که تحت کنترل کامل دریا، زمین و آسمان، به آزمایشگاهی از رنج انسانی بدل شده است. رژیم اسرائیل، در مقام قدرت اشغالگر، نه تنها به تعهدات خود ذیل حقوق بین‌الملل بشردوستانه و حقوق بشر بین‌الملل عمل نکرده، بلکه با اعمال محدودیت‌های همه‌جانبه بر جریان کالا، دارو و غذا، عمداً زمینه‌ی گرسنگی را برای جمعیت غیرنظامی فراهم کرده است.

این مقاله می‌کوشد چارچوب حقوقی محاصره‌ی غذایی غزه را روشن کند و مسئولیت‌های رژیم اشغالگر را در تضمین حق غذا و رهایی از گرسنگی و نیز در تسهیل و پذیرش کمک‌های بشردوستانه تبیین نماید. از یک سو، به تحلیل قواعد معاهداتی و عرفی مربوط به ممنوعیت استفاده از گرسنگی به‌عنوان ابزار جنگی و محافظت از منابع و اقالام حیاتی می‌پردازد؛ و از سوی دیگر، تکالیف مثبت و منفی قدرت اشغالگر در وضعیت اشغال را از جمله در تأمین غذا و واردات اقالام ضروری، همکاری با طرح‌های امدادی بین‌المللی و عدم ممانعت از پذیرش کمک‌های بشردوستانه، بررسی می‌کند. موردپژوهی جنگ غذا در غزه همچنین فرصتی است برای آزمون کارآمدی نظام حقوقی بین‌المللی در برابر مخاصمه‌ای که سرشت آن عمیقاً با نقض حق غذا و به گرسنگی کشاندن عمده‌ی غیرنظامیان گره خورده است.

۱. پیشینه‌ی مهندسی گرسنگی در غزه

گرسنگی و ناامنی غذایی در فلسطین، به‌ویژه در نوار غزه، محصول صرفاً شرایط اقتصادی یا بلایای طبیعی

^۱ Riccardo Bocco, "UNRWA and the Palestinian Refugees: A History within History," *Refugee Survey Quarterly* 28, no. 2–3 (2009): 229–252, <https://doi.org/10.1093/rsq/hdq001>.

^۲ Danya Mills, Brian Wispelwey, Rania Muhareb, and Michael Gilbert, "Structural Violence in the Era of a New Pandemic: The Case of the Gaza Strip," *The Lancet* (2020): S0140-6736(20)30730-3, [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(20\)30730-3](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(20)30730-3).

^۳ Jacob Knutson, "U.S. Aid Official Says Famine Has Begun in Northern Gaza," *Axios*, April 11, 2024, archived April 12, 2024, <https://www.axios.com/2024/04/11/famine-northern-gaza>.

^۴ بیافرا، ایالتی جدایی‌طلب در جنوب شرقی نیجریه، در سال ۱۹۶۷ اعلام استقلال کرد و جنگی داخلی میان دولت مرکزی و بیافرا (۱۹۶۷–۱۹۷۰) را رقم زد. محاصره اقتصادی و نظامی دولت نیجریه به قحطی گسترده و مرگ صدها هزار غیرنظامی انجامید و تصاویر کودکان دچار سوءتغذیه شدید، با شکم‌های بادکرده و بدن‌های نحیف، به یکی از نمادهای تلخ قرن بیستم تبدیل شد و اصطلاح «قحطی بیافرا» را در ادبیات سیاسی و حقوقی جا انداخت. این بحران به اندازه‌ای تأثیرگذار بود که بحث‌های بین‌المللی گسترده‌ای درباره «گرسنگی به‌عنوان سلاح جنگی» و ضرورت مداخله بشردوستانه به راه انداخت.

^۵ «طرح گرسنگی» (Hunger Plan) آلمان نازی به ابتکار هربرت باکه، وزیر کشاورزی رایش، در جنگ جهانی دوم با هدف تأمین غذای آلمان از طریق محروم‌سازی عمده مردم شوروی اشغالی اجرا شد و میلیون‌ها نفر، به‌ویژه در لنینگراد و اوکراین، در اثر گرسنگی جان باختند.

نبوده، بلکه نتیجه زنجیره‌ای از تحولات تاریخی، سیاسی و نظامی است که بیش از یک سده ادامه داشته است. ریشه‌های ناامنی غذایی در غزه به دوران عثمانی و قیمومیت بریتانیا بازمی‌گردد. قحطی بزرگ ۱۹۱۵-۱۹۱۸، سیاست‌های استعماری بریتانیا در واگذاری زمین به مهاجران صهیونیست و فشار مالیاتی، کشاورزی محلی را تضعیف کرد و وابستگی اقتصادی فلسطینیان را شکل داد.^۶ با تأسیس اسرائیل در ۱۹۴۸ و آوارگی صدها هزار فلسطینی، دسترسی به زمین‌های حاصلخیز از میان رفت و غزه، با جمعیت انبوه و زیرساخت محدود، به دریافت‌کننده‌ی کمک‌های خارجی بدل شد.^۷ اشغال ۱۹۶۷ و کنترل منابع آب و زمین از سوی اسرائیل نیز وابستگی اقتصادی و غذایی فلسطینیان را تثبیت کرد و تا دهه ۱۹۸۰ غزه را به واردکننده خالص غذا از اسرائیل تبدیل ساخت.^۸

در جریان انتفاضه‌های ۱۹۸۷ و ۲۰۰۰، محدودیت‌های شدید نظامی، نابودی مزارع و تخریب هزاران درخت زیتون، ناامنی غذایی را تشدید کرد. پیامد آن، تخریب گسترده‌تر زیرساخت‌های کشاورزی بود. نیمی از خانواده‌های غزه در آن دوران دچار ناامنی غذایی شده و سوءتغذیه مزمن کودکان به ۳۳ درصد رسید.^۹ در حالی که در گذشته، غزه نیروی کار ارزان‌قیمتی را در کشاورزی و ساخت‌وساز برای اسرائیل فراهم می‌کرد و مصرف غذایی آن تحت نظارت قرار داشت، پس از انتفاضه‌ها و خیزش‌های سراسری فلسطینیان، اسرائیل به سیاستی تنبیهی روی آورد؛ سیاستی که با محدودیت‌های سختگیرانه بر رفت‌وآمد افراد و جابه‌جایی کالا آغاز شد و با توقف روند توسعه، تضعیف زیرساخت‌ها و نابودی ظرفیت تولید خوراک در غزه ادامه یافت.

از ۲۰۰۷ با پیروزی حماس و آغاز محاصره غذایی و متعاقب آن، جنگ بیست‌ودو روزه‌ی ۲۰۰۸-۲۰۰۹ ناامنی غذایی در غزه شدت بیشتری گرفت. در جریان و پس از جنگ بیست‌ودو روزه ورود کالاهای اساسی و مواد خوراکی به شدت محدود شد اسرائیل زیرساخت‌های کشاورزی، شیلات و صنایع غذایی را به‌طور سازمان‌یافته هدف قرار داد. گزارشی در سال ۲۰۰۸ نشان داد که اسرائیل حداقل کالری مورد نیاز برای جلوگیری از سوءتغذیه را محاسبه و بر اساس آن سقوی برای ورود کامیون‌های حامل غذا تعیین کرده بود؛ یعنی کنترل زندگی مردم تا حد شمارش لقمه‌های نان.^{۱۰}

افزون بر این‌ها، گزارش کمیته حقیقت‌یاب سازمان ملل متحد (گزارش گلدستون ۲۰۰۹) نیز تأیید کرد که اسرائیل «عامدانه و سازمان‌یافته» زیرساخت‌های غذایی غزه را هدف قرار داده^{۱۱} و چنان اقداماتی نه‌تنها نقض آشکار کنوانسیون‌های ژنو قلمداد شد، بلکه به‌عنوان نمونه‌ای روشن از «مجازات دسته‌جمعی» علیه جمعیت غیرنظامی شناسایی گردید.^{۱۲} این سیاست‌های مهندسی‌شده چیزی نبوده جز راهبردی که به‌روشنی

^۶ در خصوص قحطی بزرگ سال‌های ۱۹۵ تا ۱۹۱۸ بنگرید به:

Schilcher, L. S. (1991). The Famine of 1915–1918 in Greater Syria. In *Problems of the Modern Middle East in Historical Perspective*. SUNY Press .

Seikaly, S. (2015). *Men of Capital: Scarcity and Economy in Mandate Palestine*. Stanford University Press.

^۷ برای مطالعه بیشتر بنگرید به:

Feldman, I. (2008). *Governing Gaza: Bureaucracy, Authority, and the Work of Rule, 1917–1967*. Duke University Press.

^۸ Roy, S. (1995). *The Gaza Strip: The Political Economy of De-development*. Institute for Studies

^۹ United Nations (2003). *The Impact of the Israeli Occupation on Palestinian Agriculture*. UNCTAD Report

^{۱۰} State of Israel Ministry of Defense. *Food consumption in the Gaza Strip – Red Lines*. Ministry of Defense, 1 January 2008.

<https://www.gisha.org/UserFiles/File/publications/redlines/red-lines-presentation-eng.pdf>

^{۱۱} United Nations Office of the High Commissioner for Human Rights. *Report of the United Nations Fact-Finding Mission on the*

Gaza Conflict. Geneva: United Nations Office of the High Commissioner for Human Rights, 2009.

<https://www.refworld.org/>

[reference/mission/unhrc/2009/en/92049](https://www.refworld.org/reference/mission/unhrc/2009/en/92049).

^{۱۲} بنگرید به:

United Nations. (2009). *Report of the United Nations Fact-Finding Mission on the Gaza Conflict (Goldstone Report)*.

هدفش تعمیق ناامنی غذایی و اعمال فشار هرچه بیشتر بر زندگی روزمره فلسطینیان است.^{۱۳} در سال‌های بعد، جنگ‌های ۲۰۱۴ و ۲۰۲۱ در نوار غزه، ضربات سهمگین دیگری بر پیکره زیرساخت‌های غذایی این سرزمین وارد ساختند. تخریب مزارع، گلخانه‌ها و شبکه‌های آبیاری، امنیت غذایی صدها هزار غیرنظامی را از بین برد و وابستگی به کمک‌های خارجی را تشدید نمود.^{۱۴} هرچند پس از هر جنگ بازسازی آغاز شد، محاصره دائمی همچون دیواری بلند مسیر احیای اقتصادی و خودکفایی غذایی را سد کرد. بدین‌ترتیب، تاریخ معاصر غزه تا پیش از جنگ ۷ اکتبر ۲۰۲۳، روایت مهندسی تدریجی گرسنگی بوده است.

۲. پیامدهای جنگ ۷ اکتبر ۲۰۲۳ بر امنیت غذایی غزه

رویدادهای هفتم اکتبر ۲۰۲۳ و پاسخ نظامی اسرائیل، نوار غزه را تا آستانه قحطی کامل پیش برد. در ۹ اکتبر ۲۰۲۳، وزیر دفاع اسرائیل دستور محاصره کامل نوار غزه را صادر کرد.^{۱۵} کمی بعد، وزیر انرژی اسرائیل نیز فرمان قطع آب و برق غزه را صادر کرد. هدف از این دستورها، در کنار عملیات نظامی اسرائیل، تضعیف جنبش حماس در غزه عنوان شد.^{۱۶} با آغاز محاصره‌ای مطلق و بسته‌شدن همه گذرگاه‌ها به‌رویی خوراک، دارو و کمک‌های بشردوستانه، وضعیتی پدید آمد که سازمان ملل متحد آن را «بدترین بحران انسانی تاریخ غزه» خواند.^{۱۷} این بحران صرفاً کمبود غذا نبود، بلکه فروپاشی کامل شبکه‌های معیشتی و زیستی جامعه را رقم زد.

پیش از آغاز درگیری‌ها، نوار غزه با وجود وابستگی به واردات کالاهای اساسی، توانسته بود بخشی از نیاز خود به گوشت، ماهی، سبزیجات، روغن زیتون، لبنیات و تخم‌مرغ را در داخل تأمین و حداقلی از تنوع غذایی را حفظ کند؛^{۱۸} اما از اکتبر ۲۰۲۳، محاصره کامل، بمباران‌های مکرر و انسداد کمک‌های بشردوستانه این تعادل شکننده را بیشتر فرو ریخت. حملات هدفمند به زمین‌های کشاورزی، گلخانه‌ها، چاه‌ها، نانوائی‌ها و مراکز فرآوری، ستون‌های تولید غذایی را ویران کرد.^{۱۹}

بیشتر نانوائی‌ها به‌دلیل کمبود سوخت و آرد تعطیل شدند، صنایع غذایی از کار افتادند و ذخایر کالاهای فاسدشدنی از میان رفت. نابودی زنجیره تأمین و تخریب بیمارستان‌ها، گروه‌های آسیب‌پذیر به‌ویژه نوزادان و بیماران را در معرض گرسنگی شدید قرار داد.^{۲۰} بخش شیلات که زمانی یکی از منابع اصلی تنوع غذایی بود، تقریباً نابود شد و تصاویر ماهواره‌ای از تخریب بنادر ماهیگیری حکایت دارد.^{۲۱} گزارش‌ها نشان می‌دهد گشت‌های دریایی اسرائیل صیادان را حتی در محدوده‌های مجاز هدف قرار می‌دهند. برآوردها همچنین حاکی است حدود ۷۰ درصد ناوگان ماهیگیری غزه از میان رفته؛ خسارتی که نه تنها هزاران معیشت را نابود کرده، بلکه بحران دسترسی به غذا را به مرحله‌ای بی‌سابقه رسانده است.^{۲۲} در این میان، رویدادهایی چون «قتل‌عام آرد» در ۲۹ فوریه ۲۰۲۴، که طی آن نیروهای اسرائیلی به هزاران غیرنظامی منتظر کمک غذایی شلیک کردند، نمادی از تبدیل

¹³ Gordon N, Haddad M. The road to famine in Gaza. The New York Review, 30 March 2024. <https://www.nybooks.com/online/2024/03/30/the-road-to-famine-in-gaza/>.

^{۱۴} بنگرید به:

United Nations, FAO. (2021). Gaza Strip: Impact of 2021 Escalation on Agricultural Livelihoods.

¹⁵ Mia Jankowicz, "Israel Announces 'Complete Siege' of Gaza, Cutting Its Electricity, Food, Water, and Fuel," *Business Insider*, October 9, 2023, <https://www.businessinsider.com/israel-gallant-announces-complete-siege-gaza-no-electricity-food-fuel-2023-10?r=US&IR=T>.

¹⁶ Ibid

¹⁷ Tala Farhat, Sarah Ibrahim, Zaher Abdul-Sater, and Ghassan Abu-Sittah, "Responding to the Humanitarian Crisis in Gaza: Damned If You Do... Damned If You Don't!," *Annals of Global Health* 89, no. 1 (2023).

¹⁸ Palestine Economic Policy Research Institute. *Strategic Review of Food and Nutrition Security in Palestine, 2017*. Ramallah, Occupied Palestinian Territory, 2017.

https://www.un.org/unispal/wp-content/uploads/2018/02/WFPREV_140218.p.

¹⁹ Integrated Food Security Phase Classification. *Gaza Strip: Famine Review of the IPC Analysis: Conclusions and Recommendations*. Rome, 2023.

https://www.ipcinfo.org/fileadmin/user_upload/ipcinfo/docs/IPC_Famine_Review_Report_Gaza.pdf.

²⁰ Food Security Cluster. *Palestine Food Security Sector, Gaza Update #6, 25 November 2023*. 2023.

https://fscluster.org/sites/default/files/documents/gaza_update_6.pdf.

²¹ Save the Children. *Joint Statement on Conflict-Induced Hunger in Gaza*. London: Save the Children, 2024.

<https://www.savethechildren.net/news/joint-statement-conflict-induced-hunger-gaza>.

²² Food Security Cluster. *Palestine Food Security Sector, Gaza Update #13, 19 January 2024*. Rome, 2024.

https://fscluster.org/sites/default/files/documents/GAZA_UPDATE_%2313_0.pdf.

گرسنگی به ابزار مرگبار جنگی و نقض آشکار اصول حقوق بشردوستانه بین‌المللی بود.^{۲۳} در پی محاصره غذایی پس از هفتم اکتبر، شبکه‌های تأمین و توزیع غذا در غزه عملاً فروپاشید. ورود روزانه کامیون‌های حامل مواد غذایی به شدت کاهش یافت و کاروان‌های امدادی بارها هدف حملات، بازداشت کارکنان و بستن مسیرها قرار گرفتند.^{۲۴} جابه‌جایی گسترده جمعیت، محدودیت شدید واردات، کاهش کمک‌های بشردوستانه و نابودی زیرساخت‌های غیرنظامی همچون بازارها، نانوبایی‌ها و جاده‌ها، شبکه‌های توزیع غذا را از کار انداخت و بازارهای غزه را عملاً فلج کرد. کشاورزی شهری نیز که پیش‌تر در حاشیه شهرها ادامه داشت، زیر حملات زمینی اسرائیل از میان رفت.^{۲۵} بازار کار و معیشت نیز به شدت مختل شده و فعالیت‌های کوچک‌مقیاس تنها در شرایطی محدود و با کمبود شدید نهاده‌ها ادامه دارد.^{۲۶} ذخایر غذایی پایان یافته و منابع محدود باقیمانده میان خانوارها و بازارهای غیررسمی پراکنده است. در نتیجه، بیشتر مردم برای بقا به شبکه‌های حمایتی محلی یا کمک‌های بشردوستانه متکی‌اند که خود نیز مکرراً قطع یا ناعادلانه توزیع می‌شوند.^{۲۷}

افزایش موقت واردات در ماه‌های مارس و آوریل ۲۰۲۴ به بهبود اوضاع منجر نشد، زیرا فقر و کمبود نقدینگی، توان خرید را از خانوارهای آسیب‌پذیر سلب کرده و بسیاری را به حذف وعده‌های غذایی واداشت.^{۲۸} ۸۵ درصد خانوارهای شمال غزه گزارش کردند که برای تهیه غذا با تهدیدهای امنیتی مواجه‌اند. در همین زمان، بیش از نیمی از مردم برای بقا به جمع‌آوری و فروش زباله، معاوضه لباس با غذا یا تغذیه از بقایای خوراکی و گیاهان خودرو روی آوردند.^{۲۹}

از نظر کمی، شکاف مصرف غذایی به سطحی فاجعه‌بار رسیده است؛ میان دسامبر ۲۰۲۳ تا فوریه ۲۰۲۴، ۸۸ درصد خانوارها امتیاز بسیار پایین در شاخص مصرف غذا داشتند و ۹۲ درصد گرسنگی شدید را تجربه کردند.^{۳۰} تقریباً همه برای بقا به راهبردهای افراطی متوسل شدند. در کنار کمبود کمی، کیفیت رژیم غذایی نیز فروپاشیده است. هم‌زمان، کیفیت تغذیه نیز فروپاشیده و رژیم غذایی تقریباً به غلات و مواد نشاسته‌ای محدود شده است؛ مصرف پروتئین، لبنیات و سبزیجات به حداقل رسیده^{۳۱} و در آوریل ۲۰۲۴ بیش از ۹۰ درصد کودکان خردسال و زنان باردار یا شیرده تنها دو گروه غذایی یا کمتر در روز مصرف کرده‌اند، تا جایی که برخی ناچار به خوردن مواد خام یا غیرخوراکی شده‌اند.^{۳۲}

در نتیجه‌ی نقض هم‌زمان سه مؤلفه حق غذا، یعنی فراهم‌بودن، دسترسی‌پذیری و کافی بودن، مؤلفه پایداری نظام غذایی نیز در غزه متلاشی شده و در هر سه بُعد اجتماعی، زیست‌محیطی و اقتصادی به شدت آسیب دیده است. تخریب گسترده زمین‌های کشاورزی، زیرساخت‌های حیاتی و آلودگی اراضی به مهمات عمل‌نکرده، بهره‌وری و ایمنی تولید غذایی در غزه را برای سال‌ها از میان برده است. این وضعیت علاوه بر تهدید جان کشاورزان، سلامت انسان و دام را نیز به خطر انداخته و چرخه‌ای از ناامنی غذایی مزمن و گرسنگی حاد ایجاد کرده است.^{۳۳}

²³ Farhat et al., "Responding to the Humanitarian Crisis in Gaza."

²⁴ Integrated Food Security Phase Classification. 2024. Gaza Strip: IPC acute food insecurity analysis, 15 February–15 July 2024. IPC Global Initiative – Special Brief. Rome.

https://www.ipcinfo.org/fileadmin/user_upload/ipcinfo/docs/IPC_Gaza_Strip_Acute_Food_Insecurity_Feb_July2024_Special_Brief.pdf

²⁵ IPC, *Gaza Strip: Famine Review of the IPC Analysis: Conclusions and Recommendations*. Rome, 2023.

https://www.ipcinfo.org/fileadmin/user_upload/ipcinfo/docs/IPC_Famine_Review_Report_Gaza.pdf

²⁶ IPC, *Gaza Strip: Acute Food Insecurity Situation for 24 November – 7 December 2023 and Projection for 8 December 2023 – 7 February 2024*. Rome: IPC Analysis Portal, 2023.

<https://www.ipcinfo.org/ipc-country-analysis/details-map/en/c/1156749/>.

²⁷ World Food Programme. *Gaza Market Monitoring: Flash Update #7, March 2024*. Rome, 2024.

<https://docs.wfp.org/api/documents/WFP-0000157018/download/>.

²⁸ IPC, *Famine Review Committee: Gaza Strip, June 2024. Conclusions and Recommendations*. Rome, 2024.

https://www.ipcinfo.org/fileadmin/user_upload/ipcinfo/docs/IPC_Famine_Review_Committee_Report_Gaza_June2024.pdf.

²⁹ Ibid.

³⁰ IPC, *Gaza Strip: IPC Acute Food Insecurity Analysis, 15 February–15 July 2024. IPC Global Initiative – Special Brief*. Rome, 2024.

https://www.ipcinfo.org/fileadmin/user_upload/ipcinfo/docs/IPC_Gaza_Strip_Acute_Food_Insecurity_Feb_July2024_Special_Brief.pdf.

³¹ Global Nutrition Cluster. *Nutrition Vulnerability and Situation Analysis: Gaza*. New York, USA, 2024.

<https://www.nutritioncluster.net/resources/nutrition-vulnerability-and-situation-analysis-gaza>.

³² IPC, *Gaza Strip: IPC Acute Food Insecurity Analysis, Feb–July 2024*

³³ Hassoun, Abdo, Ahmed Hamad, Dalal Iriqat, Mohammed Nijim, Yamina Bouchikh, Mohamed Buheji, and Tahani Z.

در غزه تقریباً همه عناصر پایداری معیشت فروپاشیده‌اند و پیامد این فروپاشی برای گروه‌های آسیب‌پذیر، به‌ویژه کودکان و زنان باردار، تکان‌دهنده بوده است. برنامه جهانی غذا در مه ۲۰۲۵ گزارش داد که ۶۵ درصد کودکان زیر پنج سال دچار سوء‌تغذیه حاد شده‌اند؛ آمارى که از مرگ زودرس و آسیب‌های ماندگار جسمی و ذهنی بر نسل آینده حکایت دارد.^{۳۴} از طرفی، دسترسی به آب سالم برای آشامیدن و پخت‌وپز به کمتر از دو لیتر در روز کاهش یافته و بیشتر آب موجود غیرقابل شرب است.^{۳۵} کمبود سوخت نیز خانواده‌ها را وادار کرده تا از هیزم، ضایعات چوبی و حتی فضولات به‌عنوان سوخت استفاده کنند؛ امری که پیامدهای زیست‌محیطی، بهداشتی و انسانی سنگینی به‌جا گذاشته است.^{۳۶}

تأثیر محاصره بر غیرنظامیان غزه به‌حدی فاجعه‌بار بوده که شماری از سازمان‌های حقوق بشری و نهادهای بین‌المللی آن را مغایر با حقوق بین‌الملل اعلام کردند.^{۳۷} افزون بر آن‌ها، کمیته بازبینی قحطی در چارچوب نظام طبقه‌بندی موسوم به «آی‌پی‌سی»^{۳۸} اعلام کرد که شدت درگیری‌ها و سوء‌تغذیه طولانی‌مدت در غزه احتمال وقوع قحطی را به‌سرعت افزایش داده و در گزارش اوت ۲۰۲۵ خود برای نخستین‌بار تأیید کرد که غزه رسماً وارد شدیدترین مرحله از نامنی غذایی، یعنی «قحطی‌زدگی» شده است؛^{۳۹} مرحله‌ای که با سوء‌تغذیه حاد و مرگ‌ومیر گسترده همراه است و تنها با آتش‌بس فوری و دسترسی پایدار به کمک‌های بشردوستانه قابل مهار است.

استدلال‌های مطرح‌شده درباره مغایرت اقدامات رژیم اسرائیل در محاصره غذایی غزه عمدتاً از دو منظر حقوقی ارائه شده است: نخست، از آن جهت که اسرائیل به‌عنوان قدرت اشغالگر بر پایه قواعد بین‌المللی موظف است نیازهای اساسی جمعیت تحت اشغال را تأمین کند؛ و دوم، از آن رو که محاصره کامل و عامدانه نوعی به‌کارگیری غیرقانونی گرسنگی علیه غیرنظامیان به‌عنوان ابزار جنگی محسوب می‌شود.^{۴۰} افزون بر این، در میان صاحب‌نظران حقوق بین‌الملل درباره حدود تعهدات طرف محاصره‌کننده اختلاف نظر وجود دارد. گروهی بر این باورند که محاصره ذاتاً مغایر با ممنوعیت گرسنگی‌دادن به غیرنظامیان و بنابراین مطلقاً در حقوق بین‌الملل ممنوع است؛^{۴۱} اما دیدگاه غالب می‌پذیرد که محاصره، در صورتی که با رعایت محدودیت‌های

Aldahdouh. "The Implications of the Ongoing War on Gaza for Food Sustainability." *Sustainable Futures* 9 (January 2025): Article 100473. <https://doi.org/10.1016/j.sft.2025.100473>.

³⁴ Integrated Food Security Phase Classification. "Gaza Strip: Famine Confirmed in Gaza Governorate, Projected to Expand (1 July – 30 September 2025)." *ReliefWeb*, August 22, 2025. <https://reliefweb.int/report/occupied-palestinian-territory/gaza-strip-famine-confirmed-gaza-governorate-projected-expand-1-july-30-september-2025-published-22-august-2025>.

³⁵ World Food Programme. *Gaza – Food Security Assessment – December 2023*. Rome: World Food Programme, 2023. <https://www.wfp.org/publications/gaza-food-security-assessment-december-2023>.

³⁶ Ibid.

³⁷ در نوامبر ۲۰۲۳، دفتر هماهنگی امور بشردوستانه سازمان ملل (اوجا) اعلام کرد که مردم غزه در آستانه قحطی قرار دارند و این نهاد دیگر قادر به تأمین غذای کافی، آب و خدمات درمانی نیست. مدیر برنامه جهانی غذا نیز اذعان کرد که در غزه «تقریباً هیچ غذا و آبی باقی نمانده و تنها بخش اندکی از نیاز واقعی از مرزها عبور می‌کند.» هم‌زمان، سازمان جهانی بهداشت و گزارشگر ویژه سازمان ملل در امور آب و بهداشت هشدار دادند که کمبود سوخت موجب تعطیلی تأسیسات تصفیه و پمپاژ آب شده و خطر مرگ بر اثر تشنگی و بیماری را به‌شدت افزایش داده است. برای مطالعه بیشتر بنگرید به:

- Amnesty International. "Israel/OPT: Israel Must Lift Illegal and Inhumane Blockade on Gaza as Power Plant Runs Out of Fuel." *Amnesty International*, October 12, 2023. <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2023/10/israel-opt-israel-must-lift-illegal-and-inhumane-blockade-on-gaza-as-power-plant-runs-out-of-fuel/>.

- Oxfam International. "Starvation as Weapon of War Being Used Against Gaza Civilians." *Oxfam International*, October 25, 2023. <https://www.oxfam.org/en/press-releases/starvation-weapon-war-being-used-against-gaza-civilians-oxfam>.

- Graham-Harrison, Emma. "UN Warns of Gaza Starvation as Concerns Rise about Safety in the South." *The Guardian*, November 17, 2023. <https://www.theguardian.com/world/2023/nov/17/gaza-un-starvation-disease#:~:text=The%20UN%20has%20said%20Gaza%27s,out%20communications%20across%20the%20strip>.

³⁸ «نظام طبقه‌بندی یکپارچه مراحل امنیت غذایی»، موسوم به «IPC» ابزاری بین‌المللی برای تحلیل، دسته‌بندی و ارائه تصویری شفاف از وضعیت امنیت غذایی در کشورهای مختلف جهان است. این نظام با هدف ایجاد یک زبان مشترک و علمی برای تحلیل بحران‌های غذایی طراحی شده و به دولت‌ها، سازمان‌های بشردوستانه، نهادهای بین‌المللی و سایر ذی‌نفعان کمک می‌کند تا وضعیت نامنی غذایی را به‌صورت مرحله‌ای، مقایسه‌پذیر و مبتنی بر شواهد ارزیابی و درک کنند.

³⁹ IPC, *Famine Review Committee: Gaza Strip, August 2025*.

⁴⁰ Kumar, Akshaya. "With Gaza Sealed Off, Palestinians Face Aid Freezes Too." *Human Rights Watch*, October 11, 2023. <https://www.hrw.org/news/2023/10/11/gaza-sealed-palestinians-face-aidfreezes-too>.

⁴¹ Gaggioli, Gloria. "Are Sieges Prohibited under Contemporary IHL?" *EJIL: Talk!*, January 30, 2019.

مشخص و تضمین حمایت از غیرنظامیان انجام گیرد، می‌تواند از نظر حقوقی مجاز باشد.^{۴۲}

۳. تحلیل وضعیت مخاصمه در پرتو حقوق بشردوستانه بین‌المللی

پیش از ورود به محتوای هنجاری حاکم بر وضعیت گرسنگی و قحطی در غزه، باید ماهیت مخاصمه میان اسرائیل و حماس تبیین شود. از سال ۲۰۰۶، با استقرار کنترل مؤثر حماس بر نوار غزه، درگیری‌های میان دو طرف استمرار یافته و بارها به سطح مخاصمه مسلحانه رسیده است. مشروعیت اقداماتی چون محاصره‌ی غزه وابسته به نوع این مخاصمه است.

از یک سو، پاره‌ای حقوقدانان درگیری پس از ۷ اکتبر ۲۰۲۳ را دارای ویژگی‌های مخاصمه مسلحانه بین‌المللی می‌دانند، زیرا نوع مخاصمه بر پایه ماهیت و میزان کنترل سرزمینی تعیین می‌شود نه هویت سیاسی طرف‌ها. مقامات اسرائیلی و دیوان عالی آن کشور نیز چنین دیدگاهی دارند.^{۴۳} با این حال، بر اساس ماده ۲ مشترک کنوانسیون‌های ژنو، مخاصمه بین‌المللی تنها میان دو یا چند دولت محقق می‌شود، در حالی که اسرائیل، حماس یا دولت خودگردان فلسطین را به عنوان دولت نمی‌شناسد.

از سوی دیگر، غزه فاقد ساختار یک دولت مستقل است، هرچند حماس تا پیش از جنگ اخیر بر نهادهای محلی تسلط داشت. از این رو، برخی این وضعیت را مخاصمه مسلحانه غیربین‌المللی می‌دانند که در آن، قواعد حمایتی عمدتاً بر پایه پروتکل الحاقی دوم استوار است. با این حال، در مورد غزه، چنین استدلالی نیز نمی‌تواند به‌تمامی پذیرفتنی باشد؛ زیرا اسرائیل با حفظ کنترل بر مرزها، حریم هوایی و منابع حیاتی، عملاً نقش تعیین‌کننده‌ای در تحقق یا نقض این حقوق دارد. در مقابل، اگر نبرد فلسطینیان با اسرائیل به‌عنوان جنگ رهایی‌بخش ملی تلقی شود، طبق پاراگراف ۴ ماده ۱ پروتکل الحاقی اول (۱۹۷۷) این درگیری از نوع بین‌المللی محسوب می‌شود؛ با این حال، چون اسرائیل پروتکل یادشده را نپذیرفته و غزه را سرزمین اشغالی نمی‌داند، این تفسیر فعلاً جنبه نظری دارد.^{۴۴}

بنابراین، تعیین نوع مخاصمه‌ی غزه آسان نیست و این تمایز از نظر حقوقی اهمیت دارد، زیرا قدرت اشغالگر نمی‌تواند بر سواحل سرزمین تحت اشغال خود محاصره‌ای اعمال کند؛ زیرا چنین اقدامی تنها در برابر دولت متخاصم در یک مخاصمه‌ی بین‌المللی مشروع است.^{۴۵} در هر حال، حتی در همه انواع مخاصمه دولت‌ها مکلفاند تعهدات اساسی خود را در حوزه‌ی حقوق بشر از جمله حق غذا و دسترسی به نیازهای اساسی رعایت کنند؛ لذا در تحلیل حقوقی قواعد حاکم بر مخاصمه‌ی غزه، سه شاخه اصلی از حقوق بین‌الملل با یکدیگر پیوند می‌خورند: حقوق بشر، حقوق بشردوستانه و حقوق کیفری بین‌المللی. هر سه نظام در زمان جنگ و اشغال نیز معتبر و قابل اعمال هستند.^{۴۶} با این حال، در صورت بروز تعارض میان آن‌ها، قواعد و رژیم حقوقی خاص‌تر یعنی حقوق بشردوستانه بین‌الملل بر سایر مقررات تقدم دارد.

در نتیجه، تمامی تعهدات ناشی از کنوانسیون‌های چهارگانه‌ی ژنو (۱۹۴۹) و پروتکل‌های الحاقی (۱۹۷۷) بر اسرائیل به‌عنوان قدرت اشغالگر حاکم است، در حالی که ویژگی‌های خاص مخاصمه، از جمله ساختار حقوقی و سیاسی حماس و سطح کنترل دو طرف، موجب می‌شود برخی مقررات پروتکل دوم نیز در تکمیل چارچوب حقوقی حاکم بر مخاصمه غزه قابل استناد باشد.

<https://www.ejiltalk.org/joint-blog-series-on-international-law-and-armed-conflict-are-sieges-prohibited-under-contemporarvihl/>.

⁴² D'Alessandra, Federica, and Matthew Gillett. *The War Crime of Starvation in Non-International Armed Conflict*. Blavatnik School of Government Working Paper Series no. 1 (November 2019).

<https://www.bsg.ox.ac.uk/sites/default/files/2019-11/BSG-WP-2019-031.pdf>.

⁴³ Cour Suprême d'Israël. *Public Committee against Torture v. Government (The Targeted Killing Case)*, HCJ 769/02, [2006] (4) Tak. SC 3958; [2006] (2) IsrLR 459.

⁴⁴ جمشید ممتاز، مسعود علیزاده و شهرام زرنشان، «محاصره دریایی غزه از منظر حقوق بین‌الملل»، فصلنامه مطالعات راهبردی، ۲۰، ش ۷۶ (۱۳۹۶): ۱۳۷-۱۵۷، به‌ویژه صص. ۱۴۱-۱۴۷.

⁴⁵ همان.

⁴⁶ علیرضا ابراهیم‌گل، «حق غذا: پیش‌شرط تحقق سایر حقوق»، *مجله حقوقی بین‌المللی*، ۲۵(۳۹)، (۱۳۸۷): ص. ۲۲۲.

۴. محاصره و گرسنگی در حقوق بشردوستانه بین‌المللی

در حقوق بین‌الملل امروزی، دولت‌ها دیگر آزادی مطلق ندارند که هر اقدامی را بنا به میل خود یا ضرورت‌های نظامی انجام دهند؛ بلکه موظف به رعایت اصول و قواعدی هستند که حفظ نظم و ثبات جامعه بین‌المللی به آن‌ها وابسته است. این قواعد برتر، متضمن ارزش‌های اساسی و مشترک بشری‌اند که هیچ دولتی، حتی با برخورداری از قدرت نظامی یا اقتصادی، حق نقض آن‌ها را ندارد. بر همین اساس، در حقوق بشردوستانه بین‌المللی نیز رفتار دولت‌ها از جمله در استفاده از ابزارهایی مانند «محاصره»، باید در چارچوب همین قواعد و ارزش‌ها سنجیده شود.^{۴۷} هرچند در نظام حقوقی بین‌المللی تعریف واحد و پذیرفته‌شده‌ای از «محاصره» وجود ندارد، اما منظور در مفهوم کلی، تلاش نظامی برای محاصره و قطع ارتباط یک منطقه با هدف جلوگیری از ورود یا خروج افراد و واداشتن طرف مدافع به تسلیم از طریق محروم‌سازی یا انزوا است.^{۴۸} در مجموع، اجماع عمومی بر آن است که محاصره نظامی با هدف فرسایش و تضعیف دشمن تا تسلیم کامل انجام می‌شود و محاصره‌ها از دیرباز برای شکست نیروهای دشمن یا تصرف مناطق تحت کنترل آنان بدون حملات زمینی پرهزینه به صورت مجاز به کار رفته‌اند.^{۴۹} نظام حقوق بشردوستانه بین‌المللی همچنین به‌طور صریح از «حق غذا» یا «حق رهایی از گرسنگی» سخن نمی‌گوید، اما مقررات آن عملاً متضمن حمایت از حق دسترسی به غذا و منع گرسنگی‌دادن به غیرنظامیان است. از آنجاکه میان محاصره و ممنوعیت گرسنگی‌دادن رابطه‌ای تنگاتنگ وجود دارد، برخی ممکن است استدلال کنند هر محاصره‌ای که در منطقه‌ای غیرنظامی اعمال شود، ناگزیر باعث به گرسنگی‌کشاندن غیرنظامیان می‌شود. با این حال، دیدگاه غالب در میان دولت‌ها و حقوقدانان این است که تنها زمانی محاصره غیرقانونی است که با قصد گرسنگی‌دادن عمدی به غیرنظامیان انجام شود؛ اما اگر هدف محاصره صرفاً تضعیف نیروهای نظامی دشمن باشد و گرسنگی غیرنظامیان صرفاً پیامد جانبی محسوب شود، از نظر حقوقی، اصل محاصره مجاز تلقی می‌گردد.^{۵۰} هرچند در عمل، مرز میان این دو وضعیت مبهم است و اغلب محاصره‌های مدرن به صورت مستقیم یا غیرمستقیم به جمعیت غیرنظامی آسیب زده‌اند.

۴.۱. قواعد معاهداتی حاکم بر محاصره و گرسنگی:

قواعد محدودکننده استفاده از محاصره در جنگ نخستین بار در معاهدات بین‌المللی تدوین شد. کنوانسیون‌های لاهه ۱۸۹۹ و ۱۹۰۷ نخستین اسنادی بودند که مقررات محاصره نظامی را قانون‌گذاری کردند. ماده ۲۷ قواعد لاهه گرچه محدودیت تازه‌ای ایجاد نکرد، اما اصول تمایز میان اهداف نظامی و غیرنظامی و ضرورت نظامی را به زمینه محاصره تسری داد.^{۵۱} در گام بعد، کنوانسیون چهارم ژنو (۱۹۴۹) در حمایت از غیرنظامیان در زمان جنگ، تعهدات مشخص‌تری برای دولت‌ها وضع کرد. ماده ۱۷ این کنوانسیون دولت‌ها را موظف می‌سازد برای تخلیه افراد آسیب‌پذیر مانند کودکان، سالمندان و مجروحان از مناطق محاصره‌شده «تلاش کنند» و اجازه عبور روحانیون، کارکنان پزشکی و تجهیزات درمانی را بدهند.^{۵۲} با این حال، این تعهدات مطلق نیست و اجرای آن‌ها منوط به توافق طرف‌های درگیر است؛ هر دولت می‌تواند از پذیرش عبور افراد یا اقلام از مناطق محاصره‌شده خودداری کند.^{۵۳} ماده ۲۳ نیز اصل دسترسی بشردوستانه را پایه‌ریزی کرده و دولت‌ها را موظف می‌کند عبور کمک‌های بشردوستانه برای غیرنظامیان را تسهیل نمایند. طبق این ماده، طرف‌های مخاصمه باید اجازه دهند محموله‌های

^{۴۷} سهیل گلچین و رضا موسی‌زاده، «مبانی و ماهیت حقوقی قواعد آمره از نگاه کمیسیون حقوق بین‌الملل»، فصلنامه مطالعات حقوق عمومی دانشگاه تهران ۵۲، ش ۳ (۱۴۰۱): ۱۳۴۱-۱۳۶۲. <https://doi.org/10.22059/jplsq.2020.298667.2369>

^{۴۸} Sean Watts, "Siege Law," *The Lieber Institute at West Point*, March 4, 2022, <https://lieber.westpoint.edu/siege-law/>.

^{۴۹} Ibid.

^{۵۰} Tom Dannenbaum, "Encirclement, Deprivation and Humanity: Revising the San Remo Manual Provisions on Blockade," *International Law Studies* 97 (2021): 307, 321.

^{۵۱} *Hague Convention (IV) Respecting the Laws and Customs of War on Land and Its Annex: Regulations Concerning the Laws and Customs of War on Land*, October 18, 1907, 36 Stat. 2277, art. 27.

^{۵۲} *Geneva Convention Relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War*, August 12, 1949, 6 U.S.T. 3516, 75 U.N.T.S. 287, art. 17.

^{۵۳} Sean Watts, "Humanitarian Logic and the Law of Siege: A Study of the Oxford Guidance on Relief Actions," *International Law Studies* 94 (2019): 1, 21.

امدادی شامل مواد غذایی، پوشاک و دارو برای گروه‌های آسیب‌پذیر از مناطق محاصره‌شده عبور کند، حتی اگر این غیرنظامیان تابع دشمن باشند. البته اجرای این تعهد نیز مشروط به اطمینان از آن است که کمک‌ها منحرف نشده و موجب برتری نظامی یا اقتصادی دشمن نگردد.^{۵۴}

پروتکل‌های الحاقی ۱۹۷۷ الزامات فوق را توسعه دادند، هرچند در هر دو پروتکل، اجرای تعهد به ورود کمک‌های بشردوستانه همچنان منوط به رضایت طرف‌های درگیر باقی ماند. ماده ۷۰ پروتکل الحاقی اول (حاکم بر مخاصمات بین‌المللی) مقرر می‌کند در صورتی که جمعیت غیرنظامی در سرزمین تحت کنترل یکی از طرف‌ها به مواد حیاتی دسترسی کافی نداشته باشد، عملیات امدادی انسان‌دوستانه و بی‌طرفانه باید با توافق طرف‌های ذی‌ربط انجام گیرد. ماده ۱۸(۲) پروتکل الحاقی دوم (حاکم بر مخاصمات غیر بین‌المللی) نیز مضمون مشابهی دارد.

«شرط رضایت طرف‌های مخاصمه» در واقع برای ایجاد توازن میان اهداف نظامی محاصره و حمایت از غیرنظامیان درج شده؛ چراکه هدف حقوق بشردوستانه بین‌المللی، برقراری تعادلی میان ضرورت نظامی و حمایت انسانی از غیرنظامیان است.^{۵۵} با این حال، درج شرط رضایت عملاً به نفع ضرورت‌های نظامی تمام می‌شود، زیرا به طرف‌های درگیر اجازه می‌دهد گاهی دلبخواهی در این خصوص تصمیم بگیرند.^{۵۶} بررسی تاریخچه تدوین پروتکل‌های الحاقی ۱۹۷۷ نیز نشان می‌دهد که گنجاندن این شرط بسیار بحث‌برانگیز بوده اما در نهایت، برای جلب رضایت دولت‌هایی که نگران تضعیف کارکرد نظامی محاصره بودند، «شرط رضایت» پذیرفته شد تا مبادا کمک‌های ارسالی برای غیرنظامیان، به راحتی به دست نیروهای دشمن بیفتند.^{۵۷} با این حال، اجماع حقوق بین‌الملل تصریح دارد که طرف‌های درگیر نمی‌توانند به صورت خودسرانه از دادن رضایت برای ارسال کمک‌های بشردوستانه خودداری کنند.^{۵۸} این تفسیر با ماده ۳۱ کنوانسیون وین درباره حقوق معاهدات (۱۹۶۹) نیز سازگار است که ایجاب می‌کند تمام مقررات معاهدات به گونه‌ای تفسیر شوند که معنای مؤثر داشته باشند؛ در غیر این صورت، شرط اجازه کمک‌های بشردوستانه عملاً بی‌معنا می‌گردد.

بنابراین، تنها تفسیری که هم با ضرورت نظامی و هم با الزامات انسانی سازگار است، آن است که دولت‌ها حق ندارند به طور خودسرانه از ورود کمک‌های بشردوستانه جلوگیری کنند.^{۵۹} همین دیدگاه از سوی تدوین‌کنندگان پروتکل‌ها نیز مورد نظر بوده؛ چنانکه در تفسیر رسمی کمیته بین‌المللی صلیب سرخ از پروتکل الحاقی اول نیز به بیانیه نماینده آلمان اشاره شده است که: «دولت‌های عضو آزادی مطلق برای رد رضایت نسبت به عملیات امدادی ندارند و تنها در صورت وجود دلایل معتبر، نه به صورت خودسرانه یا دلبخواهی، می‌توانند از آن خودداری کنند.»^{۶۰}

مقررات معاهداتی حقوق بشردوستانه که گرسنگی دادن به غیرنظامیان را به عنوان ابزار جنگی ممنوع می‌سازد، ارتباطی مستقیم با قواعد ناظر بر محاصره دارد. ماده ۵۴(۱) پروتکل الحاقی اول (۱۹۷۷) تصریح می‌کند که «گرسنگی دادن به غیرنظامیان به مثابه شیوه جنگی ممنوع است.» بندهای (۲) و (۳) همان ماده نیز هرگونه حمله، تخریب، جابه‌جایی یا بی‌فایده ساختن اقلام حیاتی برای بقای جمعیت غیرنظامی را منع می‌کند، مگر در موارد استثنایی که این اقلام منحصراً برای نیروهای مسلح دشمن به کار روند. ماده ۱۴ پروتکل الحاقی دوم نیز همین ممنوعیت را برای مخاصمات غیر بین‌المللی تکرار می‌کند و نابودی اقلام حیاتی از جمله مواد غذایی را ممنوع می‌سازد.^{۶۱} ماده ۱۸(۱) و (۲) پروتکل دوم نیز بر لزوم پذیرش و تسهیل امدادسانی بی‌طرفانه تأکید

⁵⁴ Ibid, 4.

⁵⁵ Ibid, 6.

⁵⁶ Ibid, 45.

⁵⁷ Ibid, 28-31.

⁵⁸ United Nations Security Council. *Report of the Secretary-General on the Protection of Civilians in Armed Conflict*. UN Doc. S/2013/689 (November 22, 2013), para. 58.

⁵⁹ مشابه همین تفاسیر بعدها در اسناد و بیانیه‌های متعددی از جمله «اصول راهنما مربوط به آوارگی داخلی»، قطعنامه‌ی مؤسسه حقوق بین‌الملل درباره کمک‌های بشردوستانه (۲۰۰۳)، توصیه‌نامه شماره ۶ شورای اروپا درباره آوارگان داخلی و تفسیر کمیته بین‌المللی صلیب سرخ بر کنوانسیون اول ژنو، مورد صریحاً تأیید قرار گرفته است.

⁶⁰ Library of Congress. *Official Records of the Diplomatic Conference on the Reaffirmation and Development of International Humanitarian Law Applicable in Armed Conflicts* (1978), 336, para. 27.

⁶¹ International Committee of the Red Cross (ICRC). *Commentary of 1987 to the II Additional Protocol to the Geneva Conventions of 1949, Relating to the Protection of Victims of Non-International Armed Conflicts (Protocol II)*, 8 June 1977. Geneva: ICRC, 1987, p. 1456. Accessed June 10, 2024. <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/apii-1977/article->

دارد.

بدین ترتیب، مواد ۱۴ و ۱۸ پروتکل دوم در کنار هم این اصل بنیادین را تثبیت می‌کنند که هیچ استدلالی مبتنی بر ضرورت نظامی نمی‌تواند توجیهی برای گرسنگی‌دادن به غیرنظامیان باشد.^{۶۲} نابودی اقلام حیاتی برای بقا حتی اگر دشمن از آن‌ها استفاده کند، مگر در مواردی که به‌طور آشکار صرفاً برای نیروهای نظامی اختصاص یافته باشند، ممنوع است.^{۶۳} در غیر این صورت، استناد به «استفاده احتمالی دشمن» عملاً ممنوعیت را بی‌اثر می‌سازد. بنابراین، در مخاصمات غیر بین‌المللی نیز دولت‌ها بر اساس حقوق بشر و حقوق بشردوستانه موظف به تضمین دسترسی غیرنظامیان به غذا هستند.

هرچند محاصره در حقوق جنگ شیوه‌ای سنتی است، اما اعمال آن نباید جریان مواد ضروری برای بقای غیرنظامیان را متوقف کند. تجربه غزه نشان می‌دهد محاصره‌ها از نظر گستره و پیامد متفاوت‌اند، و محاصره تحمیل‌شده بر این منطقه نه بر ضرورت نظامی، بلکه بر هدف‌گیری مستقیم غیرنظامیان استوار است. انسداد ورود غذا، آب، دارو و برق در غزه اقدامی عامدانه و پیش‌بینی‌شده است که مردم عادی را به گرسنگی می‌کشانند.^{۶۴} هدف مشروع محاصره باید تنها محروم‌سازی دشمن از تدارکات نظامی باشد، نه ایجاد گرسنگی در میان غیرنظامیان. با این حال، در عمل بسیاری از محاصره‌ها مانع ورود کمک‌های غذایی و تدارکات انسانی شده و موجب رنج گسترده غیرنظامیان گردیده‌اند؛ وضعیتی که می‌تواند نقض ماده ۷۰ پروتکل الحاقی اول درباره لزوم تأمین امدادهای بشردوستانه محسوب شود.

در واقع، بسیاری از مرتکبان اهداف مشروع و نامشروع را هم‌زمان دنبال می‌کنند. نمونه آن در مخاصمه یمن در سال ۲۰۰۷ دیده شد؛ جایی که محاصره‌ای به‌بهانه جلوگیری از قاچاق سلاح اعمال شد اما در عمل مانع ورود کمک‌های بشردوستانه گردید.^{۶۵} شورای امنیت در بررسی چنان وضعیتی اعلام کرد که هدف واقعی محاصره، تهدید غیرنظامیان و استفاده از گرسنگی به‌عنوان ابزار جنگی بوده است. بنابراین، صرف ادعای هدف مشروع نمی‌تواند قصد مجرمانه را نفی کند.^{۶۶}

محاصره‌ای که با توجیهی مشروع آغاز شود ولی سپس به شکل غیرقانونی ادامه یابد، یکی از پیچیده‌ترین چالش‌ها برای ارزیابی مشروعیت به‌شمار می‌رود. شاخص‌هایی مانند میزان تلاش مرتکب برای کاهش آثار محاصره بر غیرنظامیان و رعایت سایر قواعد حقوق بشردوستانه، در احراز مسئولیت بین‌المللی نقش کلیدی دارند. در همین راستا، یکی از نکات مناقشه‌برانگیز در پروتکل‌های الحاقی، فقدان اشاره صریح به محاصره غذایی در ماده ۵۴ پروتکل اول است. با این حال، این سکوت نشان می‌دهد وضعیت محاصره همچنان تحت حاکمیت قواعد عرفی حقوق بین‌الملل قرار دارد.

۲,۴. قواعد عرفی حاکم بر محاصره و گرسنگی:

قواعد عرفی مربوط به گرسنگی‌دادن به غیرنظامیان نیز در دهه‌های اخیر دستخوش تحولات اساسی بوده است؛ زیرا تا مدت‌ها استفاده از گرسنگی به‌عنوان ابزار جنگی بر پایه عرف مجاز دانسته می‌شد. برای نمونه می‌توان به قواعد و رویه‌ها در کد لیب (۱۸۶۳) مربوط به جنگ داخلی آمریکا و محاکمات نورنبرگ (۱۹۴۸) اشاره کرد؛ اما پذیرش گسترده دو پروتکل الحاقی در دهه ۱۹۷۰ میلادی نشان‌دهنده تثبیت و تأیید این ممنوعیت در حقوق بین‌الملل عرفی است.^{۶۷} سه قاعده عرفی در این زمینه برجسته‌اند:

- قاعده ۵۳: ممنوعیت استفاده از گرسنگی به‌مثابه روش جنگی؛

[14/commentary/1987.](#)

⁶² Ibid, 1457.

⁶³ Ibid, 1458-59.

⁶⁴ UNICEF. *Gaza Strip: The Humanitarian Impact of 15 Years of Blockade*. June 2022.

[https://www.unicef.org/mena/documents/gaza-strip-humanitarian-impact-15-years-blockade-june-2022.](https://www.unicef.org/mena/documents/gaza-strip-humanitarian-impact-15-years-blockade-june-2022)

⁶⁵ Global Rights Compliance. *The Crime of Starvation and Methods of Prosecution and Accountability*. Netherlands: Global Rights Compliance, 2019, 17.

⁶⁶ Ibid, 20.

⁶⁷ Ibid, 321.

- قاعده ۵۴: حمایت از اقلام حیاتی بقا (مانند غذا، آب، مزارع)؛
- قاعده ۵۵: الزام به تضمین دسترسی سریع و بی‌مانع به کمک‌های بشردوستانه برای افراد.
- قواعد عرفی همچنین برای مشروعیت محاصره شروطی را مقرر کرده‌اند، از جمله:
- اعلام رسمی محاصره همراه با تعیین محدوده و مدت آن؛
- واقعی و مؤثر بودن محاصره؛
- اعمال بی‌طرفانه آن علیه تمامی کشتی‌ها و اطلاع‌رسانی به دولت‌های بی‌طرف.^{۶۸}

در حقوق بین‌الملل عرفی همچنین اجماع وجود دارد که الزامات اجازه خروج غیرنظامیان از منطقه محاصره‌شده و ورود کمک‌های انسانی به آن، باید هم‌زمان و مستقل از یکدیگر اجرا شوند.^{۶۹} برخی دولت‌ها و حقوقدانان نیز بر این باورند که اگر غیرنظامیان بتوانند از منطقه خارج شوند، دیگر نیازی به ورود کمک‌های بشردوستانه نیست؛ اما دیدگاه غالب، که توسط کمیته بین‌المللی صلیب سرخ تأیید شده، این است که دولت محاصره‌کننده موظف به انجام هر دو تعهد است و نمی‌تواند یکی را جایگزین دیگری کند.^{۷۰}

شورای امنیت سازمان ملل متحد در اسناد مختلف،^{۷۱} از جمله در قطعنامه ۲۴۱۷ (مه ۲۰۱۸) گرسنگی دادن به غیرنظامیان و ممانعت از دسترسی بشردوستانه را نقض صریح حقوق بین‌الملل دانسته است.^{۷۲} این قطعنامه همچنین بر ضرورت تضمین دسترسی ایمن، سریع و بدون مانع کارکنان امدادی به غیرنظامیان نیازمند تأکید کرد.^{۷۳} به‌علاوه، پاره‌ای کشورهای گرسنگی دادن به غیرنظامیان را در قوانین ملی خود به‌عنوان جنایت جنگی جرم‌انگاری کرده‌اند.^{۷۴}

تاکنون، رژیم اسرائیل هیچ‌گاه اصل این تعهد را صریحاً انکار نکرده که دولت محاصره‌کننده موظف است اجازه ورود کمک‌های بشردوستانه ویژه غیرنظامیان را به منطقه محاصره‌شده بدهد و نمی‌تواند به‌صورت خودسرانه از آن جلوگیری کند؛ با این حال، درباره معیارهای «دلایل موجه» برای رد آن اجماع وجود ندارد. بر پایه تفاسیر ارائه شده، ارزیابی مشروعیت این اقدام باید بر اساس «اصل تناسب» انجام شود؛ یعنی هرگونه رد کمک که تأثیری نامتناسب بر وضعیت انسانی غیرنظامیان داشته باشد یا آگاهانه موجب تداوم گرسنگی شود، خودسرانه و غیرقانونی است.^{۷۵}

۵. گرسنگی دادن به‌مثابه‌ی جنایت جنگی و مسئولیت کیفری مرتکبان:

گرسنگی دادن به غیرنظامیان در طول تاریخ به‌عنوان ابزاری برای واداشتن دشمن به تسلیم یا تنبیه جمعیت غیرنظامی مورد استفاده قرار گرفته است. اما حقوق بین‌الملل بشردوستانه به‌صراحت این شیوه را ممنوع کرده و آن را در زمره جنایات جنگی قرار داده است؛ اما آیا محروم‌سازی عامدانه جمعیت غیرنظامی از خوراک

⁶⁸ International Committee of the Red Cross (ICRC). *Commentaries of 1987: Protection of Objects Indispensable to the Survival of the Civilian Population*.

<https://ihl.databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Comment.xsp?action=openDocument&documentId=6377CFD2C9D23F39C12563CD00434C81>

⁶⁹ Nijs, Maxime. "Humanizing Siege Warfare: Applying the Principle of Proportionality to Sieges." *International Review of the Red Cross* (2021): 683, 686, at 685–691.

⁷⁰ Dannenbaum, *Encirclement, Deprivation and Humanity*, 97.

^{۷۱} برای نمونه بنگرید به قطعنامه‌های زیر در شورای امنیت:

United Nations Security Council. *Resolutions* 688 (April 5, 1991); 706 (August 15, 1991); 822 (April 30, 1993); 853 (July 29, 1993); 874 (October 14, 1993); and 2417 (May 24, 2018), para. 6.

⁷² United Nations Security Council. *Security Council Resolution 242*, November 22, 1967, art. 1(i), S/RES/242.

<https://www.securitycouncilreport.org/un-documents/document/ip-s-res-242.php>.

^{۷۳} قطعنامه ۲۴۱۷ شورای امنیت سازمان ملل متحد تأکید می‌کند که «اشیای ضروری برای تولید و توزیع غذا، مانند مزارع، بازارها، سامانه‌های آبرسانی، آسیاب‌ها، مراکز فرآوری و انبارهای مواد غذایی» نباید مورد حمله قرار گیرند. همچنین، «اشیای حیاتی برای بقای جمعیت غیرنظامی، از جمله مواد غذایی، محصولات زراعی، دام، دارایی‌های کشاورزی و تأسیسات آبیاری» نباید نابود، هدف قرار داده یا بی‌فایده شوند.

^{۷۴} برای نمونه در سال ۲۰۱۶، راهنمای حقوق جنگ وزارت دفاع ایالات متحده این ممنوعیت را به‌عنوان قاعده‌ای عرفی پذیرفت. بنگرید به:

⁷⁵ *Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and Relating to the Protection of Victims of Non-International Armed Conflicts (Protocol II)*, 8 June 1977. *Commentary of 1987. International Humanitarian Law Databases*. <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/apii-1977/article-18/commentary/1987?activeTab=undefined>.

در پیامد محاصره غذایی می‌تواند مصداق جنایت جنگی باشد؟

ممنوعیت گرسنگی‌دادن به غیرنظامیان به‌طورکلی ریشه در قواعد بنیادین حقوق بین‌الملل دارد. مبانی آن در پروتکل‌های الحاقی اول و دوم (به‌ترتیب مواد ۵۴ و ۱۴) پیش‌تر بررسی شد. در همین راستا، اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی (۱۹۹۸) نیز در ماده ۸(ب)(بیست‌وپنجم) خود، «به‌کارگیری عمدی گرسنگی غیرنظامیان به‌عنوان روش جنگی از طریق محروم‌سازی آن‌ها از اقلام ضروری برای بقا، از جمله ممانعت عامدانه از ارسال کمک‌های امدادی» را جنایت جنگی می‌داند. بنابراین گرسنگی‌دادن عامدانه به‌طورکلی، نه صرفاً یک رفتار غیرانسانی، بلکه جنایتی قابل تعقیب در سطح بین‌المللی محسوب می‌شود.^{۷۶}

از اکتبر ۲۰۲۳، اسرائیل با بستن گذرگاه‌های حیاتی مانند رفح و کرم شالوم، جلوگیری از ورود مواد غذایی و دارو، قطع برق و محدودیت سوخت، عملاً جمعیت غزه را در معرض گرسنگی سازمان‌یافته قرار داده است. گزارش‌های سازمان ملل متحد و نهادهای امدادی، از جمله برنامه جهانی غذا و یونیسف، نشان داده‌اند که سوءتغذیه حاد کودکان و خطر قحطی در شمال غزه به سطح هشدار رسیده است.

این اقدامات با معیارهای حقوقی یادشده در پروتکل‌های الحاقی و مواد اساسنامه رم همخوانی دارد:

الف) محروم‌سازی عامدانه از منابع حیاتی (ماده ۵۴ پروتکل اول و ماده ۸ اساسنامه رم)؛
ب) ممانعت از ارسال کمک‌های امدادی (ماده ۷۰ پروتکل اول و ماده ۸(ب)(بیست‌وپنجم) اساسنامه رم)؛

ج) ایجاد شرایط معیشتی غیرقابل تحمل برای غیرنظامیان، برخلاف اصول تفکیک و تناسب در حقوق بشردوستانه.

با توجه به این اسناد بین‌المللی الزام‌آور، اقدامات محاصره‌ای اسرائیل در غزه که منجر به بروز گرسنگی شدید و قحطی شده، مصداق روشن جنایت جنگی گرسنگی‌دادن به غیرنظامیان باشد. محاصره غذایی نه‌تنها نقض تعهدات اسرائیل ذیل کنوانسیون‌های ژنو و پروتکل‌های الحاقی است، بلکه مسئولیت کیفری فردی مقام‌های اسرائیلی را نیز بر اساس اساسنامه رم فعال می‌سازد. افزون بر آن، اصل صلاحیت جهانی ایجاب می‌کند که تمامی دولت‌های عضو کنوانسیون‌های ژنو، مرتکبان مظنون به این جنایت را تحت تعقیب قرار دهند یا به مراجع ذی‌صلاح بین‌المللی مسترد کنند. به‌علاوه پیامدهای جانبی محاصره و جنگ همچون جابه‌جایی اجباری جمعیت به‌طور مستقیم بر گسترش گرسنگی اثرگذارند.

یکی از اهداف اصلی حقوق بشردوستانه آن است که غیرنظامیان بتوانند در محل سکونت خود باقی بمانند تا دسترسی‌شان به غذا و نیازهای اساسی تضمین شود. بر همین اساس، ممنوعیت جابه‌جایی اجباری غیرنظامیان جایگاهی ویژه در اسناد ژنو و پروتکل‌های الحاقی دارد؛ زیرا این جابه‌جایی‌ها به‌طور ساختاری محرومیت از غذا و افزایش رنج انسانی را تشدید می‌کند. به همین دلیل است که ماده ۴۹ کنوانسیون چهارم ژنو هرگونه انتقال اجباری، فردی یا جمعی، از سرزمین اشغالی به قلمرو دولت اشغالگر یا کشور ثالث را، فارغ از انگیزه، ممنوع کرده است.^{۷۷} این ممنوعیت بخشی از تلاش بنیادین حقوق بشردوستانه برای تضمین حداقل امنیت انسانی، از جمله امنیت غذایی، در شرایط بحرانی است. با این حال، چنانچه تخلیه جمعیت به دلایل ایمنی یا ضرورت‌های قطعی نظامی اجتناب‌ناپذیر باشد، قدرت اشغالگر موظف است این اقدام را در شرایط انسانی انجام دهد و از جمله تأمین تغذیه کافی برای افراد جابه‌جا شده را تضمین کند.^{۷۸} انتقال یا اسکان جمعیت غیرنظامی توسط دولت اشغالگر از آن جهت ممنوع است که این اقدام می‌تواند نقض اصل عدم تغییر ترکیب جمعیتی باشد که تهدیدی علیه حق حیات و حق غذا در خصوص جمعیت بومی به شمار می‌رود. مطابق کنوانسیون‌های ژنو و پروتکل الحاقی اول، چنین جابه‌جایی‌هایی «نقض فاحش» محسوب شده و طبق اساسنامه رم دیوان کیفری بین‌المللی، جنایت جنگی به‌شمار می‌آیند.^{۷۹}

لازم به ذکر است که در مخاصمات مسلحانه غیربین‌المللی نیز قواعد مشابهی برقرار است. پروتکل الحاقی دوم کنوانسیون‌های ژنو جابه‌جایی جمعیت غیرنظامی را به‌صراحت ممنوع کرده، مگر در موارد استثنایی که ایمنی غیرنظامیان یا ضرورت‌های نظامی مطلق آن را توجیه کند.^{۸۰} در چنین شرایطی، طرف‌های درگیر

^{۷۶} محمدهادی ذاکر حسین، «گرسنگی‌دادن غیرنظامیان به مثابه جنایت جنگی»، پژوهش‌های حقوق جزا و جرم‌شناسی، ۹(۱۸)، (۱۴۰۰)، ص ۲۳۸.

^{۷۷} کنوانسیون چهارم ژنو درباره حمایت از اشخاص غیرنظامی در زمان جنگ، ۱۲ اوت ۱۹۴۹، ماده ۴۹.

^{۷۸} همان

^{۷۹} اساسنامه رم دیوان کیفری بین‌المللی، ۱۹۹۸، مواد ۸(ب)(هفتم) و ۸(ب)(هشتم).

^{۸۰} پروتکل الحاقی دوم، ماده ۱۷.

موظف‌اند همه تدابیر لازم برای اسکان غیرنظامیان در شرایط انسانی، از جمله تأمین تغذیه مناسب، اتخاذ کنند.^{۸۱} جابه‌جایی غیرقانونی غیرنظامیان در این وضعیت نیز به‌عنوان جنایت جنگی در اساسنامه رم پیش‌بینی شده و مشمول مسئولیت کیفری بین‌المللی است.^{۸۲}

۶. مسئولیت رژیم اشغالگر در تأمین نیازهای اساسی و کمک‌های بشردوستانه

رژیم اسرائیل با استناد به خروج نیروهایش از غزه در سال ۲۰۰۷، ادعا می‌کند وضعیت اشغال پایان یافته و غزه «سرزمین متخاصم» است؛^{۸۳} اما بر اساس معیار «کنترل مؤثر» در حقوق بین‌الملل، وجود اشغال صرفاً به حضور نظامی وابسته نیست. تداوم کنترل اسرائیل بر مرزها، فضا و جریان کالا و افراد سبب شده اکثریت دولت‌ها و نهادهای بین‌المللی همچنان آن را قدرت اشغالگر بدانند.^{۸۴} در هر حال، حتی بدون پذیرش رسمی وضعیت اشغال، محاصره کامل غزه آثار حقوقی مشابه اشغال دارد و اسرائیل مسئولیت‌های ناشی از آن را بر عهده دارد.

وقتی بقا و تغذیه غیرنظامیان به تصمیمات یک‌جانبه اسرائیل وابسته است، نمی‌توان انکار کرد که این رژیم در موقعیت قدرت اشغالگر قرار دارد. در نتیجه، اسرائیل مکلف به تأمین و تسهیل کمک‌های بشردوستانه است؛ تعهدی که ریشه در منظومه منسجم حقوق بین‌الملل غذا دارد، شامل حقوق بشر، حقوق بشردوستانه و حقوق کیفری بین‌المللی. تحقق این تعهدات مستلزم همکاری بین‌المللی است، زیرا «حق رهایی از گرسنگی» و «حق برخورداری از غذای کافی» از معدود حقوقی‌اند که میثاق بین‌المللی حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی اجرای آن‌ها را منوط به همکاری دولت‌ها می‌داند.^{۸۵}

دامنه حقوق بین‌الملل بشر محدود به مرزهای رسمی نیست، بلکه هر قلمرویی را دربر می‌گیرد که دولتی در آن صلاحیت یا کنترل مؤثر اعمال کند. دیوان بین‌المللی دادگستری در نظر مشورتی سال ۲۰۰۴ اعلام کرد میثاق حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی در سرزمین‌هایی که دولت عضو بر آن‌ها کنترل مؤثر دارد نیز لازم‌الاجراست^{۸۶} و «اعمال اقتدار» را معادل کنترل مؤثر دانست.^{۸۷} همین تفسیر در کنوانسیون ۱۹۰۷ لاهه و کنوانسیون چهارم ژنو نیز آمده است؛ این اسناد دولت دارای اقتدار بر سرزمین بیگانه را اشغالگر دانسته^{۸۸} و وظایف مشخصی برای آن تعیین می‌کنند. ماده ۶ کنوانسیون چهارم ژنو نیز تأکید می‌کند دولتی که اداره امور سرزمین اشغالی را برعهده دارد، مسئول اجرای کامل تعهدات اشغالگر است.^{۸۹} در این چارچوب، کنترل

^{۸۱} همان

^{۸۲} اساسنامه رم دیوان کیفری بین‌المللی، ماده ۸(۲)(هـ) (هشتم).

^{۸۳} *Manifest Regarding Termination of Military Rule (Manifest 196) (Gaza Region) 5765 (2005)*, cited in "Rapport de la Commission israélienne," 1ère partie, no. 39.

^{۸۴} برای مطالعه تفصیلی درباره وضعیت حقوقی غزه در چارچوب حقوق اشغال، بنگرید به:

Luft, Michael. "Living in a Legal Vacuum: The Case of Israel's Legal Position and Policy towards Gaza Residents." *Israel Law Review* 51 (2018): 193.

^{۸۵} Fakhri, Michael. *The Right to Food, Violence, and Food Systems*. Eighth Annual T.M.C. Asser Lecture. The Hague: Kingdom of the Netherlands, 2024.

<https://www.asser.nl/upload/documents/20240418T173134Eighth%20Annual%20T.M.C.%20Asser%20Lecture.pdf>.

^{۸۶} International Court of Justice. *Advisory Opinion on the Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory*. New York: United Nations, 2004. Accessed June 10, 2024.

<https://www.un.org/unispal/document/auto-insert-178825/>.

^{۸۷} بنگرید به پرونده فعالیت‌های نظامی و شبه‌نظامی (نیکارگونه علیه ایالات متحده):

Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America), Judgment, 1986 I.C.J. 14, 65 (June 27).

دیوان در آن پرونده خاطر نشان می‌کند: «برای آنکه رفتار مشخصی موجب مسئولیت حقوقی ایالات متحده شود، در اصل باید اثبات گردد که آن دولت کنترل مؤثر بر عملیاتی داشته است که در جریان آن، نقض‌های ادعایی رخ داده‌اند.» به‌علاوه بنگرید به پرونده دادستان علیه تادیچ نزد دادگاه بین‌المللی کیفری یوگوسلاوی سابق که دادگاه معیار «کنترل مؤثر» را ملاک عمل قرار داده است:

Prosecutor v. Tadić, Case No. IT-94-1-T, Judgment, ¶¶ 584–588 (May 7, 1997).

^{۸۸} *Convention (IV) Respecting the Laws and Customs of War on Land*, October 18, 1907, 36 Stat. 2277, 205 Consol. T.S. 277, art. 42.

^{۸۹} در مورد سرزمین اشغالی، اجرای کنوانسیون یادشده یک سال پس از پایان کلی عملیات نظامی متوقف خواهد شد؛ با این حال،

اسرائیل بر مرزهای غزه نشانه‌ای از اعمال چنین اقتداری است، هرچند میزان آن در داخل غزه ممکن است متغیر باشد. تفسیر دیوان بین‌المللی دادگستری با نظر شماره ۸ کمیته حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی سازمان ملل همسوست؛ بر اساس آن، هر بازیگر خارجی که بر اوضاع داخلی سرزمینی نفوذ مؤثر دارد، مکلف است از حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی ساکنان آن حمایت کند.^{۹۰} اصول ماستریخت (۲۰۱۱) نیز این تعهدات فرامرزی را روشن‌تر کرده‌اند: دولت‌ها نه تنها در قلمرو خود، بلکه در هر جایی که کنترل مؤثر دارند یا اقداماتشان اثر قابل پیش‌بینی بر حقوق بشر در خارج از مرزها دارد، موظف به احترام، حمایت و تحقق این حقوق‌اند.^{۹۱}

این منطق به‌ویژه در شرایط اشغال نظامی مصداق دارد. اصل ۱۸ اصول ماستریخت تصریح می‌کند هر دولتی که بر سرزمینی خارج از مرزهای خود کنترل مؤثر اعمال می‌کند، باید حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی ساکنان آن را رعایت و تحقق بخشد. در همین راستا، بند ۱۶،۳ «رهنمودهای داوطلبانه حق بر غذا» مصوب فائو (۲۰۰۴)^{۹۲} نیز تأکید دارد که در وضعیت اشغال، قدرت اشغالگر باید تا حد امکانات در دسترس غذای کافی و دارو را تضمین کند، در صورت ناکافی بودن منابع داخلی، اقلام ضروری را وارد نماید و در صورت نیاز، با طرح‌های امدادی بین‌المللی همکاری و اجرای آن‌ها را تسهیل کند. افزون بر این، شورای اقتصادی و اجتماعی سازمان ملل متحد نیز اعلام کرده است که ممانعت از دسترسی به کمک‌های غذایی بشردوستانه در مخاصمات یا وضعیت‌های اضطراری، نقض آشکار حق برخورداری از غذای کافی بر پایه میثاق بین‌المللی حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی است.^{۹۳}

کنوانسیون چهارم ژنو، به‌ویژه در مواد ۵۵، ۵۹ و ۶۰ مسئولیت‌های صریح و سنگینی بر عهده قدرت اشغالگر قرار داده است. طبق ماده ۵۵، اشغالگر موظف است تا حد امکانات موجود، تأمین مواد غذایی و تدارکات پزشکی را برای جمعیت غیرنظامی تضمین کند و در صورت کمبود منابع محلی، خود اقدام به واردات اقلام ضروری نماید.^{۹۴} ماده ۵۹ مقرر می‌دارد هرگاه جمعیت غیرنظامی به‌طور کافی تأمین نشود، قدرت اشغالگر باید بدون هیچ قید و شرطی با طرح‌های امدادسانی موافقت کرده و اجرای آن‌ها را تسهیل کند؛^{۹۵} تعهدی که دو وجه دارد: نخست، پذیرش اصل عملیات امدادی و دوم، تضمین اجرای مؤثر و بی‌مانع آن.^{۹۶} ماده ۶۰ نیز تصریح می‌کند که حتی در صورت انجام عملیات امدادی بین‌المللی، مسئولیت اشغالگر در قبال نیازهای حیاتی

قدرت اشغالگر تا زمانی که در آن سرزمین وظایف حکومتی را اعمال می‌کند، همچنان ملزم به رعایت مواد مشخصی از کنوانسیون است. به همین ترتیب، پروتکل اول، ماده ۳(ب) تصریح می‌کند که: «اجرای کنوانسیون‌ها و این پروتکل در قلمرو طرف‌های درگیر با پایان کلی عملیات نظامی خاتمه می‌یابد و در مورد سرزمین‌های اشغالی، با پایان اشغال پایان خواهد یافت.»^{۹۰} بنگرید به تفسیریه شماره ۸ کمیته، بند ۱۳.

United Nations Committee on Economic, Social and Cultural Rights. *General Comment No. 8: The Relationship between Economic Sanctions and Respect for Economic, Social and Cultural Rights*. E/C.12/1997/8. New York: ESCR-Net, 1997. <https://www.escr-net.org/resources/general-comment-8..>

⁹¹ Maastricht Centre for Human Rights. *Maastricht Principles on Extraterritorial Obligations of States in the Area of Economic, Social and Cultural Rights*. Heidelberg: ETO Consortium, 2011. https://www.fidh.org/IMG/pdf/maastricht-eto-principles-uk_web.pdf.

⁹² Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO). *Voluntary Guidelines to Support the Progressive Realization of the Right to Adequate Food in the Context of National Food Security*. Rome: FAO, 2005. <https://www.fao.org/3/a-y7937e.pdf>.

⁹³ United Nations Economic and Social Council. *General Comment No. 12: Substantive Issues Arising in the Implementation of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights*. U.N. Doc. E/C.12/1999/5 (May 12, 1999), ¶ 4, p. 19.

<http://www.unhcr.ch/tbs/doc.nsf/0/3d02758c707031d58025677f003b73b9?Opendocument>.

⁹⁴ ماده ۵۵ تنها در جریان مخاصمات فعال و تا یک سال پس از پایان آن‌ها قابل اعمال است. با این حال، می‌توان استدلال کرد که عملیات «سرب گذاخته» مصداق مخاصمات فعال بوده و بنابراین تعهدات اسرائیل دست‌کم تا یک سال پس از آن ادامه داشته است. ⁹⁵ «هرگاه تمام یا بخشی از جمعیت یک سرزمین اشغالی به‌طور کافی تأمین نشده باشند، قدرت اشغالگر باید با طرح‌های امدادسانی برای آن جمعیت موافقت کرده و اجرای آن‌ها را با تمام امکانات موجود تسهیل کند.» ماده ۶ نیز ماده ۵۹ را در شمار موادی قرار می‌دهد که تا زمانی که قدرت اشغالگر وظایف حکومتی را در قلمرو مربوطه اعمال می‌کند، همچنان لازم‌الاجرا باقی می‌ماند (ماده ۶). از جمله این وظایف حکومتی، تأمین امنیت مرزی و وضع مقررات مربوط به واردات و صادرات است.

⁹⁶ Oscar Uhler, Henri Coursier et al. *Commentary on the Geneva Conventions of 12 August 1949*, vol. 4 (Geneva: International Committee of the Red Cross, 1958), 311, at 320.

جمعیت ساقط نمی‌شود و غیرقابل انتقال است.^{۹۷}

پروتکل الحاقی اول کنوانسیون‌های ژنو این مسئولیت را گسترش داده و در ماده ۵۴ استفاده از گرسنگی به‌عنوان شیوه جنگی و هرگونه حمله، تخریب یا بی‌فایده ساختن منابع حیاتی، از جمله مواد غذایی را ممنوع کرده است. حتی اگر این منابع ممکن است در اختیار نیروهای دشمن قرار گیرند، حمایت حقوقی از آن‌ها پابرجاست مگر در موارد استثنایی که استفاده از آن‌ها مستقیماً در خدمت عملیات نظامی باشد.^{۹۸} ماده ۶۹ همان پروتکل نیز بر لزوم تأمین پوشاک، سرپناه، اقلام ضروری برای بقا و وسایل عبادت برای ساکنان سرزمین اشغالی تأکید دارد. مواد ۶۹ تا ۷۱ این پروتکل مجموعه‌ای منسجم برای امدادسانی ایجاد می‌کنند تا هر قلمرو تحت کنترل طرف‌های مخاصمه، صرف‌نظر از اختلاف در تعریف وضعیت اشغال، از حمایت‌های بشردوستانه برخوردار شود و کارکنان امدادی مورد احترام و حمایت قرار گیرند.^{۹۹}

این مواد ناظر بر نیازهای اساسی غیرنظامیان نیز هستند و تصریح دارند که در صورت کمبود اقلام حیاتی، تمامی طرف‌های درگیر باید عبور سریع و بدون مانع محموله‌های امدادی را مجاز و تسهیل کنند. کمک‌ها باید کاملاً بشردوستانه، بی‌طرفانه و با رضایت طرف‌های ذی‌ربط انجام شوند، اما این شروط نمی‌تواند بهانه‌ای برای جلوگیری خودسرانه یا سیاسی از دسترسی قربانیان به امداد باشد. تنها وجود خطرات واقعی و جدی برای امنیت محموله‌ها می‌تواند محدودیت موقت را توجیه کند. همچنین، اولویت توزیع کمک‌ها برای گروه‌های آسیب‌پذیر مانند کودکان و زنان باردار مقرر شده و مسئولیت رعایت آن بر عهده طرف‌های درگیر است.^{۱۰۰} بندهای (۳) تا (۵) ماده ۷۰ نیز سازوکارهای نظارت بر عبور محموله‌ها و نحوه توزیع امداد را مشخص می‌کنند تا میان تضمین دسترسی غیرنظامیان به کمک‌های حیاتی و ملاحظات امنیتی طرف‌ها تعادل برقرار شود.

در پرونده شکایت آفریقای جنوبی علیه اسرائیل در دیوان بین‌المللی دادگستری، یکی از محورهای اصلی ادعا این است که محاصره و محدودیت شدید بر ورود کمک‌های حیاتی، به‌ویژه غذا، عملاً به گرسنگی دادن جمعیت غیرنظامی غزه انجامیده و می‌تواند به‌عنوان رفتاری ممنوع در چارچوب حقوق بین‌الملل و کنوانسیون منع نسل‌کشی مورد بررسی قرار گیرد. دیوان تاکنون صلاحیت خود را برای بررسی این پرونده احراز کرده و در دستور موقت صادره خود به اسرائیل دستور داده «تمام اقدامات لازم و موثر را برای تضمین همکاری کامل... در ارائه بدون مانع خدمات اساسی و کمک‌های بشردوستانه مورد نیاز فوری از جمله غذا، آب و... برای فلسطینیان در سراسر غزه اتخاذ کند».^{۱۰۱}

در خصوص تدارکات غذایی و دارویی، کنوانسیون ژنو مسئولیت اشغالگر را نسبت به مقررات لاهه گسترش داده است. طبق ماده ۵۵، اشغالگر باید با استفاده از تمام امکانات موجود، نیازهای غذایی و دارویی جمعیت را برآورده سازد؛ در صورت کمبود، می‌تواند اقلام را وارد کند یا اجازه واردات از سوی نهادهای محلی و بین‌المللی بدهد. این ماده دامنه مسئولیت اشغالگر را فراتر از حفظ نظم و امنیت عمومی برده و او را مکلف می‌کند با تمام توان، نیازهای اساسی جمعیت را تأمین کند. هرچند اشغالگر در انتخاب روش تأمین آزادی دارد، اما در صورت ناکافی بودن منابع محلی باید از مناطق دیگر یا کشورهای ثالث اقدام کند.^{۱۰۲} به این ترتیب، سه سطح تعهد برای او تعریف شده است: نخست، اجازه واردات کالا توسط دیگران؛ دوم، تأمین مستقیم اقلام؛ و سوم، پذیرش و تسهیل عملیات امدادی دولت‌ها یا نهادهای بی‌طرف.^{۱۰۳}

^{۹۷} «ارسال محموله‌های امدادی به هیچ وجه قدرت اشغالگر را از مسئولیت‌های مقرر در مواد ۵۵، ۵۶ و ۵۹ معاف نمی‌کند.»

^{۹۸} بنگرید به: ماده ۵۴ پروتکل اول الحاقی، بند ۱، ۲ و ۳ (ب)

^{۹۹} International Committee of the Red Cross (ICRC). *Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949*, ed. Yves Sandoz, Christophe Swinarski, and Bruno Zimmermann (Geneva: Martinus Nijhoff Publishers, 1987), 821, at 816–817.

^{۱۰۰} International Committee of the Red Cross (ICRC). *Commentaries of 1987: Relief Action*. <https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Comment.xsp?action=openDocument&documentId=1CE88A93ED9B85B6C12563CD004361FC>.

^{۱۰۱} چیمه کاپتنز، «قرار اقدامات موقتی اصلاح‌شده دیوان بین‌المللی دادگستری در قضیه آفریقای جنوبی علیه اسرائیل»، منتشر شده در وبسایت آکادمی بیگلی، ۷ آذر ۱۴۰۳، مترجم: امیرحسین عسگری.

^{۱۰۲} ICRC. *Commentary of 1958: Convention IV Relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War*, art. 55. <https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Comment.xsp?action=openDocument&documentId=B11A237E0C281E5DC12563CD0042C7FF>.

^{۱۰۳} Gasser, Hans-Peter, and Knut Dörmann. *The Handbook of International Humanitarian Law*. Oxford: Oxford University

کنوانسیون‌های ژنو و پروتکل‌های الحاقی به آن تصریح می‌کنند که اشغالگر تنها زمانی می‌تواند از منابع محلی برای مقاصد نظامی استفاده کند که نیازهای غیرنظامیان کاملاً تأمین شده باشد و در هر حال باید بهای منصفانه بپردازد. همچنین، نقش «قدرت حمایت‌کننده» را به‌عنوان نهاد بی‌طرف برای نظارت بر وضعیت تغذیه و بهداشت جمعیت اشغالی تعیین کرده است؛ نظارتی که جز در شرایط اضطراری و موقت، قابل تعلیق نیست.^{۱۰۴}

از تحلیل محتوای هنجاری قواعد پیش‌گفته و واقعیات میدانی جنگ غزه براساس ارزیابی‌های بین‌المللی می‌توان نتیجه گرفت که با وجود پیچیدگی وضعیت غزه پس از ۷ اکتبر ۲۰۲۳ و عواملی چون نقش حماس، مصر و محدودیت‌های اسرائیل در ورود کمک‌ها، این عوامل مسئولیت اسرائیل را در قبال جمعیت غیرنظامی رفع نمی‌کند. بر پایه حقوق بین‌الملل، اسرائیل حتی در صورت احتمال سوءاستفاده از کمک‌ها، موظف است اجازه ورود کافی و ایمن کمک‌های بشردوستانه را بدهد تا از گرسنگی جمعی جلوگیری شود. واقعیت میدانی و ارزیابی‌های بین‌المللی نشان می‌دهد که اسرائیل با توجیحات امنیتی و سیاسی، این تعهد را نقض کرده است؛ کمک‌های محدودی که گهگاه اجازه ورود یافته‌اند، برای جمعیت دو میلیونی غزه ناکافی بوده و موجب کمبود شدید غذا، آب و دارو و آثار انسانی فاجعه‌بار شده است. تداوم این وضعیت نشانگر استفاده عامدانه از گرسنگی به‌عنوان ابزار جنگی است؛ امری که نقض آشکار قواعد آمره حقوق بشردوستانه و اصل بنیادین منع گرسنگی دادن به غیرنظامیان به‌شمار می‌رود.^{۱۰۵}

نتیجه‌گیری:

بحران انسانی غزه به مرحله‌ای رسیده است که کمتر تردیدی در ماهیت فاجعه‌بار آن باقی مانده است. اجماع جهانی اکنون بر این است که محاصره همه‌جانبه، اشغال نظامی و حملات مکرر رژیم اسرائیل، پیامدهایی ویرانگر بر زندگی جمعیت غیرنظامی بر جای گذاشته است. تخریب زیرساخت‌های حیاتی، نابودی زمین‌های کشاورزی و شیلات، توقف تولید داخلی و محدودسازی ورود کالاهای ضروری، نظام غذایی غزه را به نقطه فروپاشی کامل رسانده است. آنچه امروز در غزه جریان دارد، نه نتیجه‌ی طبیعی جنگ، بلکه بازنمایی آشکار از «گرسنگی به‌منابۀ سلاح جنگی» است؛ وضعیتی که بر اساس اصول آمره حقوق بین‌الملل، به‌ویژه پروتکل‌های الحاقی ۱۹۷۷ و قطعنامه ۲۴۱۷ شورای امنیت، مطلقاً ممنوع است.

مطابق با چارچوب معاهده‌ای و عرفی حقوق بین‌الملل، هیچ توجیھی اعم از امنیتی یا نظامی، نمی‌تواند منع ورود کمک‌های غذایی و دارویی یا تخریب منابع حیاتی را توجیه کند. محاصره‌ای که منجر به گرسنگی عامدانه غیرنظامیان شود، از نظر حقوق بشردوستانه نه‌تنها غیرقانونی بلکه مصداق جنایت جنگی است. یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که رژیم اسرائیل با کنترل مؤثر بر مرزها، فضا و جریان کالا، عملاً قدرت اشغالگر محسوب می‌شود و بر اساس کنوانسیون چهارم ژنو و اصول ماستریخت، موظف است نیازهای اساسی جمعیت غیرنظامی را تأمین و تسهیل کند. تخلف از این تعهد، نقض جدی حق غذا و مصداق استفاده غیرقانونی از گرسنگی به‌عنوان ابزار جنگی است.

روش پژوهش کیفی مبتنی بر تحلیل اسناد رسمی و ادبیات خاکستری در این مقاله نشان داد که جنگ و محاصره، با تخریب زیرساخت‌های حیاتی و محدودیت بر اقلام ضروری، منجر به ناامنی غذایی حاد، سوءتغذیه گسترده و فروپاشی پایداری نظام غذایی در غزه شده است. بررسی داده‌ها با روش ارجاع متقابل میان منابع مختلف، اصالت و انسجام یافته‌ها را تقویت کرده است. این تحلیل چندوجهی آشکار ساخت که پایداری و امنیت غذا در غزه در نتیجه‌ی جنگ اخیر اسرائیل در غزه به‌شدت آسیب دیده است.

یافته‌های این مقاله از منظر هنجاری در چارچوب حقوق بشردوستانه بین‌المللی و حقوق حاکم بر محاصره، بر چند محور اساسی سامان یافته است:

Press, 2013, para. 563(4).

¹⁰⁴ Field, Rebecca. "The International Law of Siege and Starvation: The Case of Gaza After October 7, 2023." *Buffalo Human Rights Law Review* 30 (2024): 161. <https://digitalcommons.law.buffalo.edu/bhrlr/vol30/iss1/3>.

¹⁰⁵ Ibid.

الف) محاصره به خودی خود ممنوع نیست، اما نباید غیرنظامیان را هدف قرار دهد؛
 ب) گرسنگی دادن به غیرنظامیان هرگز هدف مشروعی نیست؛
 ج) غیرنظامیان باید امکان خروج ایمن از مناطق محاصره شده را داشته باشند؛
 د) ورود کمک‌های بشردوستانه نباید به‌طور خودسرانه منع شود؛
 شایان توجه است که دو تعهد فوق؛ یعنی خروج غیرنظامیان و ورود کمک‌های بشردوستانه، تعهداتی هم‌زمان و مستقل‌اند و نمی‌توان یکی را جایگزین دیگری ساخت. با این حال، اجرای تقریباً تمام این اصول در غزه پس از آغاز جنگ ۷ اکتبر ۲۰۲۳ به‌شدت تضعیف شد. تداوم ممانعت از کمک‌های بشردوستانه و حمله به کاروان‌های امدادی توسط اسرائیل نیز نشان می‌دهد که رژیم اشغالگر تماماً از گرسنگی به‌عنوان اهرم فشار سیاسی و نظامی بهره می‌گیرد؛ امری که مغایر با روح و فلسفه‌ی وجودی حقوق بین‌الملل است.

فهرست منابع

الف) منابع فارسی

- جمشید ممتاز، مسعود علیزاده و شهرام زر نشان، «محاصره دریایی غزه از منظر حقوق بین‌الملل»، فصلنامه مطالعات راهبردی ۲۰، ش ۷۶ (۱۳۹۶): ۱۳۷-۱۵۷.
- سهیل گلچین و رضا موسی‌زاده، «مبانی و ماهیت حقوقی قواعد آمره از نگاه کمیسیون حقوق بین‌الملل»، فصلنامه مطالعات حقوق عمومی دانشگاه تهران ۵۲، ش ۳ (۱۴۰۱): ۱۳۴۱-۱۳۶۲.
- چیمه کابتنر، «قرار اقدامات موقتی اصلاح‌شده دیوان بین‌المللی دادگستری در قضیه آفریقای جنوبی علیه اسرائیل»، منتشرشده در وبسایت آکادمی بیگدلی، ۷ آذر ۱۴۰۳، مترجم: امیرحسین عسگری.
- علیرضا ابراهیم‌گل، «حق غذا: پیش شرط تحقق سایر حقوق»، مجله حقوقی بین‌المللی، ۲۵ (۳۹)، (۱۳۸۷): ۲۲۱-۲۴۳.
- محمدهادی ذاکر حسین، «گرسنگی دادن غیرنظامیان به مثابه جنایت جنگی»، پژوهش‌های حقوق جزا و جرم‌شناسی، ۹ (۱۸)، (۱۴۰۰): ۲۲۷-۲۵۲.

ب) منابع خارجی

Books

- Dörmann, Knut, and Hans-Peter Gasser. *The Handbook of International Humanitarian Law*. Oxford: Oxford University Press, 2013.
- Fakhri, Michael. *The Right to Food, Violence, and Food Systems*. Eighth Annual T.M.C. Asser Lecture. The Hague: Kingdom of the Netherlands, 2024.
- International Committee of the Red Cross (ICRC). *Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949*, ed. Yves Sandoz, Christophe Swinarski, and Bruno Zimmermann. Geneva: Martinus Nijhoff Publishers, 1987.
- Uhler, Oscar, Henri Coursier et al. *Commentary on the Geneva Conventions of 12 August 1949*, vol. 4. Geneva: International Committee of the Red Cross, 1958.

Articles

- Bocco, Riccardo. "UNRWA and the Palestinian Refugees: A History within History." *Refugee Survey Quarterly* 28, no. 2-3 (2009): 229-252.
- D'Alessandra, Federica, and Matthew Gillett. *The War Crime of Starvation in Non-International Armed Conflict*. Blavatnik School of Government Working Paper Series no. 1 (November 2019).
- Dannenbaum, Tom. "Encirclement, Deprivation and Humanity: Revising the San Remo Manual Provisions on Blockade." *International Law Studies* 97 (2021): 307-348.
- Farhat, Tala, Sarah Ibrahim, Zaher Abdul-Sater, and Ghassan Abu-Sittah. "Responding to the Humanitarian Crisis in Gaza: Damned If You Do... Damned If You Don't!" *Annals of Global Health* 89, no. 1 (2023).
- Field, Rebecca. "The International Law of Siege and Starvation: The Case of Gaza After October 7, 2023." *Buffalo Human Rights Law Review* 30 (2024): 161.
- Gaggioli, Gloria. "Are Sieges Prohibited under Contemporary IHL?" *EJIL: Talk!*, January 30, 2019.

- Graham-Harrison, Emma. “UN Warns of Gaza Starvation as Concerns Rise about Safety in the South.” *The Guardian*, November 17, 2023.
- Hassoun, Abdo, Ahmed Hamad, Dalal Iriqat, Mohammed Nijim, Yamina Bouchikh, Mohamed Buheji, and Tahani Z. Aldahdouh. “The Implications of the Ongoing War on Gaza for Food Sustainability.” *Sustainable Futures* 9 (January 2025): Article 100473.
- Mills, Danya, Brian Wispelwey, Rania Muhareb, and Michael Gilbert. “Structural Violence in the Era of a New Pandemic: The Case of the Gaza Strip.” *The Lancet* (2020): S0140-6736(20)30730-3.
- Nijs, Maxime. “Humanizing Siege Warfare: Applying the Principle of Proportionality to Sieges.” *International Review of the Red Cross* (2021): 683–691.
- Sean Watts. “Humanitarian Logic and the Law of Siege: A Study of the Oxford Guidance on Relief Actions.” *International Law Studies* 94 (2019): 1, 21.

Official Reports, UN and NGO Documents

- Amnesty International. *Israel/OPT: Israel Must Lift Illegal and Inhumane Blockade on Gaza as Power Plant Runs Out of Fuel*. October 12, 2023.
- Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO). *Voluntary Guidelines to Support the Progressive Realization of the Right to Adequate Food in the Context of National Food Security*. Rome: FAO, 2005.
- Food Security Cluster. *Palestine Food Security Sector, Gaza Update #6, 25 November 2023*. 2023.
- Food Security Cluster. *Palestine Food Security Sector, Gaza Update #13, 19 January 2024*. Rome, 2024.
- Global Nutrition Cluster. *Nutrition Vulnerability and Situation Analysis: Gaza*. New York, 2024.
- Global Rights Compliance. *The Crime of Starvation and Methods of Prosecution and Accountability*. Netherlands: Global Rights Compliance, 2019.
- Integrated Food Security Phase Classification (IPC). *Famine Review Committee: Gaza Strip, June 2024. Conclusions and Recommendations*. Rome, 2024.
- Integrated Food Security Phase Classification (IPC). *Famine Review Committee: Gaza Strip, August 2025*. Geneva, 2025.
- Integrated Food Security Phase Classification (IPC). *Gaza Strip: Acute Food Insecurity Situation for 24 November – 7 December 2023 and Projection for 8 December 2023 – 7 February 2024*. Rome: IPC Analysis Portal, 2023.
- Integrated Food Security Phase Classification (IPC). *Gaza Strip: IPC Acute Food Insecurity Analysis, 15 February–15 July 2024*. Rome: IPC Global Initiative, 2024.
- Integrated Food Security Phase Classification (IPC). “Gaza Strip: Famine Confirmed in Gaza Governorate, Projected to Expand (1 July – 30 September 2025).” *ReliefWeb*, August 22, 2025.
- Integrated Food Security Phase Classification (IPC). *Gaza Strip: Famine Review of the IPC Analysis: Conclusions and Recommendations*. Rome, 2023.
- Maastricht Centre for Human Rights. *Maastricht Principles on Extraterritorial Obligations of States in the Area of Economic, Social and Cultural Rights*. Heidelberg: ETO Consortium, 2011.
- Palestine Economic Policy Research Institute. *Strategic Review of Food and Nutrition Security in Palestine, 2017*. Ramallah, 2017.
- Save the Children. *Joint Statement on Conflict-Induced Hunger in Gaza*. London: Save the Children, 2024.
- United Nations Committee on Economic, Social and Cultural Rights. *General Comment No. 8: The Relationship between Economic Sanctions and Respect for Economic, Social and Cultural Rights*. 1997.
- United Nations Economic and Social Council. *General Comment No. 12: Substantive Issues Arising in the Implementation of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights*. U.N. Doc. E/C.12/1999/5 (May 12, 1999).
- United Nations Security Council. *Report of the Secretary-General on the Protection of Civilians in Armed Conflict*. UN Doc. S/2013/689 (November 22, 2013).
- United Nations Children’s Fund (UNICEF). *Gaza Strip: The Humanitarian Impact of 15 Years of Blockade*. June 2022.
- World Food Programme (WFP). *Gaza – Food Security Assessment – December 2023*. Rome, 2023.
- World Food Programme (WFP). *Gaza Market Monitoring: Flash Update #7, March 2024*. Rome, 2024.

Judicial Decisions and Legal Instruments

- *Convention (IV) Respecting the Laws and Customs of War on Land*. October 18, 1907, 36 Stat. 2277, 205 Consol. T.S. 277, art. 42.
- *Geneva Convention Relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War*. August 12, 1949, 6 U.S.T. 3516, 75 U.N.T.S. 287, art. 17.
- *Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America)*, Judgment, 1986 I.C.J. 14, 65 (June 27).
- *Prosecutor v. Tadić*, Case No. IT-94-1-T, Judgment, ¶¶ 584–588 (May 7, 1997).
- *Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and Relating to the Protection of Victims of Non-International Armed Conflicts (Protocol II)*, June 8, 1977. *Commentary of 1987*.
- *Manifest Regarding Termination of Military Rule (Manifest 196) (Gaza Region) 5765 (2005)*, cited in *Rapport de la Commission israélienne*, 1ère partie, no. 39.
- United Nations Security Council. *Resolutions 688 (1991); 706 (1991); 822 (1993); 853 (1993); 874 (1993); and 2417 (2018)*.
- United Nations Security Council. *Security Council Resolution 242*, November 22, 1967, art. 1(i).
- International Court of Justice. *Advisory Opinion on the Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory*. New York, 2004.

Commentaries and Other Sources:

- Kumar, Akshaya. “With Gaza Sealed Off, Palestinians Face Aid Freezes Too.” *Human Rights Watch*, October 11, 2023.
- Oxfam International. “Starvation as Weapon of War Being Used Against Gaza Civilians.” *Oxfam International*, October 25, 2023.
- Watts, Sean. “Siege Law.” *The Lieber Institute for the Law of Land Warfare, United States Military Academy at West Point*, March 4, 2022. <https://lieber.westpoint.edu/siege-law/>.